

BERKELEY'DE VARLIK VE ALGI SORUNU(*)

Önay Sözer

(Bölüm IV)

1. VARLIĞIN ALGILAMA OLDUĞU SAVININ BERKELEY'İN DÜŞÜNCELERİ İÇİNDEKİ YERİ

İlk bölümde, Berkeley'in felsefesinin tümüyle, maddeciliğe karşı bir eleştiri sayılabileceğini belirtmiştim. Görmüştük ki Berkeley'in, madde diye bir töz olmadığını göstermek için ileri sürdüğü belgeler eninde sonunda, Berkeley'in ana savına, «varlığın algılama olduğu» savına gelip dayanmaktadır. Gerçekten de, Berkeley açısından madde diye birşeyin olmadığını söylemekle varlığın algılama olduğunu söylemek, aynı düşünceyi başka başka yollardan ortaya koymaktır. Bu noktayı şimdi okuyucunun dikkatine sunarken akla gelebilecek bir soruyu da karşılıyalım : «madem ki maddenin varlığına karşı girişilen eleştiri, varlığın algılama olduğu savından ayrı bir biçimde ele alınamaz, neden o eleştiriyle birlikte hemen bu savın incelenmesine geçilmedi?» diyebilir okuyucu. Bu tutumun nedenleri vardı. Birkez, maddenin varlığına karşı girişilen eleştiriye kendi mantık bağlamındaki gelişmesi içinde göstermek istedim. Bu gelişmeyi izleyerek aştığımız yolu gözönünde bulundurursak, şu noktaları saptayabiliriz: maddenin bir töz olarak ortaya konulmasındaki yanılmanın kaynağı olarak soyut tasarımlar öğretisi bulunmuştu. Bunun için hemen 2. Bölümde soyut tasarımlar öğretisini inceledik. Bunun arkasından da tasarımların yapısı ve kuruluşuyla ruhsal tözden anlaşılması üzerindeki aydınlanma denememiz, bizi artık bu temel savı incelemek için yeterince donatmış bulunmaktadır.

İlkin şunu belirtelim ki, varlığın algılama olduğu savı metafizik bir savdır ve her metafizik sav gibi varlıkla belli bir bağlanmayı gösterir. «Varlık algılamadır» demek, tüm varolanların (tabii ruhlar dışında) özünün algılanma olduğunu söylemek demektir. Bu sav varolanların tümünü varolmaları bakımından gözönünde bulundurur. Ancak, bu sav, Berkeley'e göre hiç de metafizik bir sav değildir, tam tersine, Berkeley'in baş amacı, metafiziğin düşüncelerimizi karıştırmasını engelleyecek aydınlık bir ilkeye erişmektir. Hylas ile Philonous arasında Üç Konuşma'nın daha başlarında Philonous, Hylas ile «metafizik düşüncelere baş kaldırıp doğanın ve

* Bu yazı, Önay Sözer'in aynı adı taşıyan doktora tezinin IV. ve VII. bölümleri ile özet kısmıdır.

ortak duyunun sade buyruklarına dönme» de (İtalikler benim) anlaşır⁽¹⁾. Philonous, kendi savlarını açıklayıp, Hylas'ın itirazlarına cevap verdikten sonra, kendisinin hiç de «yeni düşüncelerin kurucusu» olarak gözükmek istemediğini, «doğrudan doğruya algılanan nesnelere yalnızca zihinde varolan tasarımlar olduğu» düşüncesini eskiden de «halkın ve filozofun paylaşmış» olduklarını belirtir⁽²⁾. Berkeley'in bütün bu ortak duyuya, maletme denemelerine karşın, ileri sürdüğü sav, varlığın özüne inmek isteyen metafizik bir savdır. Berkeley, maddenin varlığını salt deneyimizi aştığı için reddeder, ama ilerde de gösterileceği gibi, varlığın algılanma olduğunun anlaşılması için salt «düşüncelerimize bakmak» da yeterli değildir. Bu sav, deneyimize dönmeden anlaşılabilir ama salt deney içinde kalmak da bu kararı almamız için yetmeyecektir. Yalnız tasarımları algılamamdan, tasarımlardan başka bir nesnenin var olmadığı sonucuna varmak için, yalnız «düşüncelerime bakmak» yetmez, bu konuda ayrıca karar almam gerekir. Bu böyledir ama Berkeley, varlığın algılanma olduğu düşüncesinin büyük bir apaçıklık taşıdığına inanır. Bu apaçıklığa mantıksal bir zorunlulukla, yani tersinin evetlenmesi durumunda çelişmeye düşme tehdidi ile de sağlamlık kazandırmak ister. Öyle ki Berkeley'in başvurduğu başka bazı metafizik kavramlar, ruh ve Tanrı kavramlarıyla ilgili güçlülere hep bu ana savın ışığında ve onun çevresine yerleştirilen belli bazı önerilerle cevap bulmağa çalışır. Ruh «algılayan ve tasarımlar üzerinde işlemlerde bulunan töz» olarak anlaşılır, duyulur nesnelere gerçekten varolan ama benim tarafından kurulmamış tasarımlar olmasından, bunları algılayan bir Tanrının varlığına geçilir. Böylece, ruh ve Tanrı, tasarımların varlığına göre kavranan, kendi öz kuruluşları bakımından da bu görevliliği gerektiren varlıklardır. Beriyandan daha önce belirtildiği gibi maddenin varlığının geri çevrilisinin bir nedeni de duyulur niteliklere göre bu maddesel dayanağın durumunun kavranamaması, madde üzerinde görece de olsa bir fikir edinilememesidir⁽³⁾. Bu böyle olduğuna göre, bu ruhlar ve Tanrının varlığı «varlığın» algılanma olduğu savıyla pekiştiriliyor demektir.

Öyle anlaşılıyor ki Berkeley'in, tasarımları, ruhları ve Tanrıyı kapsayan varlıkbilimini temellendirip biçimlendiren sav, *esse est percipi* savıdır. Tasarımların, ruhların ve Tanrının, Berkeley'in düşünce dizgesindeki karşılıklı bağıntıları, ancak bu savın onları düzenleyişi çevresinde

(1) «Three Dialogues Between Hylas and Philonous», s. 380.

(2) a.g.e. s. 484.

(3) Bak. Bölüm I/6.

anlaşılabilir. Bu yöntemsel, metodik bir nokta. Bunun dışında varlığın algılanma olduğu düşüncesi, ilginç bir düşüncedir. Aynı yoldan düşünmeyenlerin bile kendi karşı savlarını ortaya koymada, bu savı çözümlenemeye çok şey kazanacakları söylenebilir.

2. «VARLIK ALGILANMADIR» SAVININ MANTIKSAL KURULUŞU

Bu konuda da, çoğu zaman yaptığımız gibi Berkeley'in kendisini dinleyelim önce. Berkeley «İnsan bilgisinin İlkeleri Üzerine Bir Araştırma» sını başlarında, duyulur nesnelere esse'lerinin perçipi olduğu düşüncesini şöyle ortaya koyuyor :

«Ne düşüncelerin, ne tutkuların, ne de imgelemin biçimlendirdiği tasarımların zihinsiz (without the mind) varolmadığını herkes kabul eder. Çeşitli duyuların ya da duyuya basılan tasarımların hernekadar karmaşık ve biraraya toplanmış da olsalar (yani bunlar hangi nesnelere oluşturursa oluşturursunlar), kendilerini algılayan bir zihinden başka bir yerde varolamayacakları bana hiç de daha az açık gelmemektedir. Duyulur nesnelere uygulandığı vakit varolmak'tan ne kastedildiğine dikkat edecek herkes, bunun sezgisel bir bilgisini (an intuitive knowledge) kazanabilir sanıyorum. Üzerinde yazı yazdığım masa vardır; yani görüyorum ve dokunarak duyuyorum onu... Bir koku vardı, yani, koklanmıştı; bir ses vardı, yani, işitilmişti; bir renk ya da bir biçim, o da görerek ya da dokunularak algılanmıştı. Bu ve bunun gibi anlatımlardan bütün anhyabileceğim budur»⁽⁴⁾.

O halde, diyor Berkeley, duyulur nesnelere varlığı algılanmadır.

Yukardaki parçada, Berkeley'in düşüncelerini anlamamıza yarayacak başlıca iki nokta üzerine dikkati çekmek isterim. Önce, parçanın sonunda «masa vardır» önermesinin anlamının «masayı görüyorum» ya da «masaya dokunuyorum» önermelerinin anlamlarıyla bir olduğu söyleniyor. Bunu genelleştirecek olursak, Berkeley'e uygun bir biçimde, diyebiliriz ki, bütün «... yı algılıyorum» tarzındaki önermeler «... vardır» kuruluşundaki önermelerden ne eksik ne de fazla birşey söylemektedir. «Masa vardır» demek masa adını verdiğim ışık ve renk tasarımlarını, ya da dokunma tasarımlarını algılıyorum, demek oluyor böylece. Bu bir. İkinci nokta da şu : tasarımlar, zihinde vardır, bu bakımdan da, tıpkı onlar gibi zihinde varolan duygu, dü-

(4) «Principles», parag. 3 .

şünce ve imgelerden bir ayırımı yoktur. Bütün «... vardır» kuruluşundaki önermelerin «... yı algılıyorum» kuruluşundaki önermelere eksiksiz olarak çevrilebileceği önerisi, böylece, tasarımların varlığının algılanma olduğu koyumu ile de tamamlanınca, temel sav «esse est percipi» ortaya çıkmış oluyor. Dikkat edilirse, varlığın algılanma olduğunu saptamak için ilk koyum yeterli değildir. Çünkü, «... vardır» kuruluşlu önermeleri tasarımların diline eksiksiz çevirmiş olsam da, tasarımların zihinde varolan nesnelere olduğunu ileri sürmüyorsam, varlık algılamadır, diyemem. Şimdi bu önemli iki noktanın herbiri üzerinde ayrıca duralım.

I) İlk öneriyi şöyle açabiliriz: «Masa vardır» demek «masa» adını verdiğim ışık ve renk tasarımlarım ya da dokunma tasarımlarını algılıyorum, demektir, diyor Berkeley. Daha önce tasarımlarla ilgili bölümde, tasarımların, doğrudan doğruya algıladığım nesnelere olduğunu, yani bunların kendilerinde hiçbir çıkarım taşımadığını belirtmişim. Tekrardan kaçınmak için orada söylediklerime gönderimde bulunmakla yetmiyorum⁽⁵⁾. Yalnız buradaki amacımız bakımından şunu belirteyim: kendilerinde çıkarım taşımayan tasarımlar, «Salt duyum» (Fraser'in deyimidir bu), ister bir dikkat çevrilmesiyle, ister çıkarımlarla karmaşmış algılardan soyutlanarak elde olunsun, isterse başka bir biçimde düşünülmüş olsun, böyle bir nesne vardır. Bu duyu nesnelere, Berkeley daima gönderimde bulunur ve bu bakımdan filozofun kurduğu yapının temel taşlarıdır. Demek ki «Masa vardır» tipindeki bir önermeyi tasarımların diline çevirmek olanaklıdır: tabii çevirmenin biçimsel ve olgusal anlamında. Çevrilebilir derken, bu çevirme başarılıdır, demek istemiyorum. Yalnızca «Masa vardır» tipindeki önermelerden Berkeley anlamında «Masayı görüyorum, dokunarak duyuyorum» tipindeki önermelere geçişin olanaklı olduğunu söylüyor, bu önermelerin aynı anlamı taşıyıp taşımadığını tartışmayı sonraya bırakıyorum.

II) İkinci önemli nokta, Berkeley'de tasarımların zihinsel olması, zihinde var olması'dır. Tasarımların varlığı algılanmasıdır. Tasarımlarla ilgili açıklamalarımda bu nokta üzerinde de durmuş, tasarımların zihinsel olmasından ne anlaşılması gerektiğini araştırmışım. (Sıra bakımından, orada söylenenlerin asıl yerinin şimdi geldiği söylenebilir: ancak «tasarımların varlığı algılanmadır» ve «varlık algılamadır» önermelerinin Berkeley için böyle olmasa bile, ayrı anlamlar taşıdığı kanısında olduğu için bu konuları ayrı başlıklar altında inceledim). Şimdi de bu konuyla ilgi-

(5) Bak. Bölüm III/1.

li bazı sorunlar üzerinde duralım ve «varlık algılaması» savını, elde edeceğimiz bilgilerin ışığında daha yakından aydınlatmağa çalışalım.

Berkeley'e göre tasarımların varlığının algılanma olduğunu saptamış bulunuyoruz. Bu yargıdan çıkacak bir sonuç şudur : Tasarımlar vardır. Bu, pek yalın ve varılması pek kolay bir doğru gibi gözükmekte. Öyle ki Berkeley hiçbir zaman «Tasarımlar vardır» (I d e a s e x i s t) dememiştir. Ama «the table I write on... exists»....«Üzerinde yazı yazdığım masa vardır» diyor Berkeley. Burada «masa» elbette, bu sözcükle gösterilen tasarım ya da tasarımlar biraradalığıdır. Bu tasarımlar da belli bir anlamda vardır: yani algılanırlar. Tasarımların varolduğu pek kolayca bilinen, hattâ söylenmesi gereksiz gibi gelen bir doğru olarak gözüküyorsa da bunun gözden kaçırılması, Berkeley'i anlamada yanlış sonuçlar doğurabilir. Şu noktayı hep gözönünde bulundurmak gerekir: Berkeley'in varlık bilimi, en başta tasarım denilen bu gerçek zihinsel varlıkların bilimidir. İlerde dokunma nesnelere ile görme nesnelere karşılaştırılmasında her iki varlık alanına giren tasarımların birbirinden ayırılması Berkeley'in düşünceleri bakımından ne kadar canalcı bir nokta olduğu belirtilecektir⁽⁶⁾. Ancak, Berkeley, orada özel bir güçlük ile ilgilenirken bu iki ayrı varlık alanını daha yakından incelemeyeği gerekli görmüş, bunun dışında kendi temelini attığı varlık bilimini geliştirmeyeği pek gerekli görmemiştir. Bu da Berkeley'in temeldeki davranışına uygundur: Berkeley'in asıl amacı maddeciliğe karşı savaş olduğundan, daima «varlık algılamadır» savını altını çizmeyeği uygun görmüş, bunu yaparken de herkesi kendi deneyine bakmasını istemiş, tasarımları uzun uzadıya belirtmeyeğine onlara gönderimde bulunmakla yetinmiştir. Ancak Berkeley'in bu davranışından böyle bir varlık bilimi olmadığı, ya da bunun başkalarınca böyle yorumlanamayacağı sonucunu çıkarmak yanlış olur.

Bu nokta çok önemlidir: Berkeley'in tasarımları yalnız kendilerinde hiçbir çıkarım taşımamakla kalmaz, onları ele alırken ikinci ve bunun kadar önemli bir özelliklerini de göz önünde bulundurmak gerekir: tasarımlar gerçek zihinsel varlıklardır. Yalnız burada tasarımların gerçek zihinsel varlıklar olması, zihin denilen tözün öğeleri olması anlamında anlaşılacak gerekir : Berkeley etkin varlık olan zihni edilgen ve duruk tasarımlardan kesin olarak ayırmıştır. Tasarımlar, zihin edimlerinin içerikleridir. Ama yine de bunlar, bilinç nesnelere, zihinseldir: zihinle birlikte vardır ve zihne bağlıdır.

Daha önce de bir vesileyle bu konuda söylediklerine başvurduğumuz

(6) Bak. Bölüm V/4.

G. J. Warnock tam tersi düşünce dedir. Önce doğrudan doğruya algılarımızı anlatan önermelerin (statements of «immediate perception») hiçbir çıkarım yapmaksızın kurulamayacağı işaret eden Warnock, sonra da kendisi bu çeşit önermeleri kurma denemesine girişerek çelişmeye düşüyor. Warnock'un önerdiği önermeler üzerinde durmadan önce, Berkeley'e yönelttiği eleştiriyi ele alalım. Bu eleştiri iki noktadan yapılmakta :

I) «Hiçbir önermenin, hiçbirşeyi varsaymadan (nothing whatever is taken for granted) gerçekte kurulamayacağı bir olgudur» diyor Warnock. «Bu ideal (tabii istenecek bir idealdir bu) ancak hiçbirşey söylemeksizin ya da doğruluğu iddia edilebilecek hiçbirşey söylemeksizin(*) gerçekleştirilebilirdi. Çünkü, bir kimse ne söylerse söylesin, bu söylediğini doğru olarak ileri sürünce, varsayılması gereken enaz bir nokta vardır; o kimsenin sözcükleri doğru kullandığı»(7). Warnock bu itirazı kendisi de pek canalıcı görmemiş olacak ki birkaç sayfa ilerde, Berkeley'in, tasarımları betimleyen önermelerine örnek olarak «It seems to me as if I were hearing...» («... yı işitiyormuşum gibi geliyor bana») tipindeki önermeleri gösterirken, kendisinin de sözcükleri doğru kullanmış olduğu varsayımını artık bir güçlük olarak görmüyor. Bu nokta bir yana Warnock'un itirazı, Berkeley'in asıl amacını hiç ilgilendirmemektedir. Bu incelememde göstermeğe çalıştığım gibi, Berkeley'in asıl amacı, maddeciliğe karşı bir savaştır; çıkarımlardan kaçınmasının nedeni de **belli türden çıkarımlarla**, insan zihninin maddede diye uydurduğu bir nesneyi varsaymakta olmasıdır. Yine Berkeley'in verdiği örneği analım: sokaktan gelen bir gürültü duyuyorum. Bu gürültüden o sırada sokaktan geçmekte olan bir arabanın varlığını çıkarıyorum (tabii ancak sallantılı durumlarda, iyice inceledikten sonra, böyle bir çıkarımda bulunurum. Yoksa, hergünkü deneylerimde, duyduğum sesi **arabanın sesi** olarak algılarım). Ama, Berkeley'e göre bu algılamamın temelinde bir çıkarım yatmaktadır. İşte Berkeley'in gözönünde bulundurduğu, bütün çıkarımlar değil, **belli bazı çıkarımlar**, yani duyumlardan kalkarak, bu duyumları kendisine bağlamak istediğimiz dış nesnelere, ya da Berkeley'e göre dış nesnelere olamayacağımdan, belli duyumlardan başka bazı duyumlara yönelen çıkarımlardır. Bu durumda örneğin görülen—**açık tasarıma** bakarak **dokunulan—açık tasarımı**'na varmak için uzayda ne kadar yol alacağımı düşünmediğim için, **yanılmam da**.

(x) İtalikler benim.

(7) C. J. Warnock : «Berkeley», s. 164.

(Ama hiç şüphesiz böyle bir çıkarımda bulunmam, yanma varırsam, belli bazı dokunma tasarımları almıyacağım demek değildir). Karşımda bir ağaç görürken, salt dil sürçmesiyle ağacı kastederek «Bir adam görüyorum» dersem elbette yanılmış olurum, ama buradaki yanılma, sözcükleri kullanmadaki bir yanılmadır: ağacı görmem üzerinde, ağaç tasarımı üzerinde yanılmış olmama olanak yoktur. Berkeley doğrudan doğruya algıladığım nesnelere üzerinde yanılmıyacağımı söylemektedir yoksa çıkarımlar üzerinde değil, kendilerinde çıkarım taşımayan tasarımları anlatan önermelerde, Berkeley bu önermelerin hiçbir çıkarıma dayanmadığını iddia etmemekte ancak, sözcüklerin işaret ettiği **duyu tasarımları** üzerinde yanılma olanağı olmadığını söylemektedir. Oysa kendisi yanlışlanamaz olan bir tasarımın yanlış olarak betimlenebileceğini, bu durumda yanılmanın salt betimleme edimiyle, sözcüklerle ilgili olacağını görmek istememekte, ya da görse bile önemsemektedir Warnock.

II) Warnock, doğrudan doğruya algılarımızı betimleyen önermelerin hangi tip önermeler olduğunu araştırırken dört çeşit önermeyi gözönünde bulunduruyor :

- «Bir otomobil işitiyorum.» (a)
- «Bir çeşit vınlama (motor sesi) işitiyorum.» (b)
- «Bana vınlama gibi gelen bir ses işitiyorum.» (c)
- «Bir çeşit vınlama sesi işitiyorunuşum gibi geliyor bana.» (d)

Warnock'a göre, bu önermelerden (a) nın Berkeley'in istediği önerme olamayacağı açıktır. Çünkü bir çıkarım vardır burada : işittiğim sese bakarak, bunun bir otomobilden geldiğini çıkarıyorum. O halde yanılma olanağı vardır burada. Ses, pekâlâ (araştırınca görebileceğim gibi) otomobilden gelmiyor olabilir.

Warnock'a göre (b) önermesi de (hernekadar Berkeley bu çeşit önermeleri kendi düşüncesine uygun buluyorsa da) çıkarım taşımayan bir önerme değildir: çünkü «Bu çeşit» vınlama işitiyorum» demek, böyle bir ses vardır anlamına gelmektedir.

(c) Önermesi, bu güçlüğü ortadan kaldırmak üzere ortaya atılıyor: eğer sesin bana vınlama gibi geldiğini söylersem, artık böyle bir sesin gerçekte olduğunu önermiş olamam. Ama bu önermeyi de Warnock istenene uygun bulmuyor: çünkü aslında işitme diye bir olay olmadığı halde, örneğin kulağımdaki bir rahatsızlık yüzünden, böyle bir ses işittiğimi sanabilirim: o zaman da yanılmış olurum.

Warnock'un, hiçbir çıkarıma dayanmayan bir önerme olarak sunduğu

önerme (d) önermesidir: «Bir çeşit vınlama sesi işitiyormuşum gibi geliyor bana.» Warnock bu önermeyi seçmesinin nedenlerini şöyle açıklıyor: «Bunu söylemekle, kendimi, gürültüyü yapanın ne olduğu üzerinde hiçbir görüşe bağlamıyorum; onun gerçekte bir vınlama sesi olduğunu da varsaymıyorum; bir ses olduğunu da varsaymıyorum. Bu yüzden bir sesin kaynağı, yapısı, çıkışı üzerindeki araştırmalar, söylediğimi yalanlayamaz. Yalnızca, o anda bana ne gözüktüğünü söylüyorum: ne çeşitten olursa olsun varsayımlarda bulunmuyorum... Böylece Berkeley'in ölçütlerine uygun olarak, doğrudan doğruya algıyı anlatan bir önerme kuruyorum. Şimdi sahip olduğum tasarımı nasıl bir «işitme tasarımı» olduğunu söylüyorum sadece, «Kendi tasarımı», betimliyorum»⁽⁸⁾.

Warnock'un doğrudan doğruya algıyı betimleyen önerme diye kabul ettiği yukardaki önermenin kendisinden bekleneni yerine getirdiğini sanıyorum. Bu çeşitten bir önermenin de sakıncaları vardır.

Bu çeşit önermelerin hergünkü kullanışları gözönüne alınırsa, kendilerinde hiçbir çıkarım taşımadıkları söylenemez. Önermenin bağlanıma göre bu çıkarım iki biçimde ortada görünür :

I) Diyelim ki çok hafiften gelen, hafiften geldiği için de özelliğini tam saptayamayıp vınlama sesine benzettiğim bir ses işitiyorum. Ancak ses o kadar hafif ki, veya çevremde başka cinsten o kadar gürültüler var ki, ya da sesin bir anda işitilip artık işitilmemesinden ötürü, gerçekte böyle bir ses işittim mi, işitmedim mi iyice kestiremiyorum. Yanılmış olabilirim, belki bu ses bir yanılsamadır, kulağında bir sakatlık var: işte bütün bu şüphelerimi ama yine de bir ses işittiğimi belirtmek üzere : «Bir çeşit vınlama sesi işitiyormuşum gibi geldi bana» diyebilirim. Dikkat edilirse burada hiçbir çıkarım yapmıyor değilim: tam tersine bir çıkarım yapıyor, yalnız bu çıkarımdan da şüphe ettiğimi belirtiyorum. O halde denilebilir ki bu çeşit bir önerme «işitme tasarımı» m betimleyen bir önerme değil, bu tasarım üzerindeki çıkarımından şüphe ettiğimi bildiren bir önermedir: pekâlâ böyle bir bağlamda kullanılabilir.

II) Bu önerme, açıkça bir çıkarım da taşıyabilir. Böyle bir durum Warnock'un verdiği bir örnekte iyice ortaya çıkmaktadır. Arkadaşımın Afrika'da doldurduğu ses bandından kaplanların bağırma sesini işitiyorum ve bu seslerin beni nasıl etkilediğini anlatmak üzere «Bana sanki kaplanlar bu odada bağırıyormuş gibi geldi» (It seemed to me exactly as if I were hearing the tigers growl in this very room), diyebilirim. Warnock, bu örneği verip

(8) a.g.e. s. 168-169.

anlamını açıklıyor : «—ses bana kesinlikle doğru gözükte, tabii orada gerçekten kaplanlar olmadığını bilmeme rağmen»⁽⁹⁾. Ama burada Warnock, çıkarımı kendisi yapıyor, kaplanların odada olmadığını söylüyor, sonra da bu önermede hiçbir çıkarım olmadığını ileri sürüyor. Nasıl olur bu?

Doğrudan doğruya algıyı betimleyen önermeler, Berkeley'in buna örnek olarak verdiği önermelerdir ve Warnock'un bu konudaki eleştirisi haksızdır. «Bir çeşit vınlama sesi işitiyorum» biçimindeki önermenin niçin Warnock'ca kabul edilmediğini anlamak öyle sanıyorum ki kolaydır: Warnock'a göre işitme, görme, dokunma, koklama gibi fiillerle gerçekte bu eylemleri gerçekleştirdiğimi ve işittiğim, gördüğüm, dokunduğum v.b. gerçek bir nesnenin varolduğunu bildirmiş olurum. «Bir çeşit vınlama sesi işitiyorum» demek, «bir çeşit vınlama sesi var» demektir ve bu bir çıkarımdır. Warnock, bu durumdaki yanılma olanağının şöyle gerçekleşebileceğini söylüyor: diyelim ki uçaktayım, uçak motoru kulakları sağu edecek bir gürültüyle işliyor. Ama benim kulaklarımda tıkaç olduğu için bu gürültüyü duymuyorum. Bir an kulağımda tıkaç olduğunu unutarak diyorum ki, «Hep bu nesnelere müthiş gürültü yaptığını düşünürdüm; oysa hafif bir vınlama işitiyorum». Warnock'a göre, bu durumda yanılmaktayım, yanıldığıma göre, buna temel olan bir çıkarım var: gerçekte böyle bir ses olduğu çıkarımı.

Öyle sanıyorum ki Warnock, böyle bir durumda yanılan kimsenin ne üzerinde yanılmış olduğunu gözönüne alsaydı, Berkeley'e bu eleştiriyi yöneltemezdi. «Hafif bir vınlama sesi algılıyorum»; işte bunda yanılmış olamam. O halde «hafif bir vınlama tasarımı vardır». Eğer bu bir çıkarmısa bunun üzerinde yanılma olanağı yoktur. Ama burada Berkeley anlamında bir çıkarım olmadığı meydandadır. Çünkü sesin varolması ile algılanması bir ve aynıdır. Burada, Berkeley açısından yanılma, olsa olsa süresiz ve belli koşullara (kulağımda tıkaç bulunması) bağlı bir tasarımı, sürekli ve düzenli bir tasarım sanmamdadır. Evet, Berkeley'e göre «Bir çeşit vınlama işitiyorum» demek «vınlama var» demektir. Ama bunda Berkeley'in itiraz edeceği bir çıkarım yoktur: yani belli bir anda algıladığım bir duyu tasarımına bakarak o anda algılamadığım bir tasarımın varlığını çıkarmamaktayım burada. Berkeley'e göre yukardaki iki önerme eşanlımlıdır: yoksa birinden ötekisi çıkarılmamaktadır.

Kaldı ki Warnock'un Berkeley'e uygun diye gösterdiği önerme, bazı durumlarda saçma da gözükebilir: örneğin başımın ağrıdığını duyuyorum: «Sanki başım ağrıyormuş gibi geliyor bana» mı diyeceğim? Bu önermenin

(9) a.g.e. s. 169.

tuhaflığı meydandadır. Çünkü başımın ağrıdığını duyuyorsam, «başağrısı vardır». Berkeley'e göre aynı şey bütün tasarımlar için söylenebilir. Çünkü tasarımların varlığı algılanmadır. Warnock, önce duygularımın dışında hiçbir algımda varlıkla algılanmanın örtüşmediğini kabul etmişken, sonradan kendilerinde hiçbir çıkarım taşımayan tasarımları betimleyen önermelerin ardına düşüyor: Oysa kendilerinde hiçbir çıkarım taşımayan nesnelere, varlıklarıyla algılanmaları bir olan tasarımlardır. Önemli olan, kurulan önermenin hiçbir çıkarım taşıması değil, algı içeriğimin çıkarımlardan uzak olarak «salt duyum» olarak kavranmasıdır. Böylece Warnock'un ilk kabulünden, sonra ikinci araştırma önemini yitiriyor: bu araştırmanın Berkeley'in amacını hiç ilgilendirmedeği söylenebilir.

Berkeley'in gözönünde bulundurduğu nokta; birisi bana «Bir çeşit vınlı işitiyorum» dediğinde, bu cümlemin anlamını çıkarımla kavramış olmam değil; her algı ediminde, kendisi **bir çıkarıma dayanmayan** tasarımlar bulunduğudur. Birisi yukardaki cümleyi bana söylediğinde doğrudan doğruya algıladığım, bu cümleyi oluşturan seslerdir. Kural dışı durumları bir yana bırakırsak, ben de arkadaşımın betimlediği vınlama sesini algılayabilirim. Bu durumda doğrudan doğruya algıladığım bir nesne vardır: vınlama sesi. Bu sesle ilgili bir çıkarım yapsam da doğrudan doğruya algıladığım bir sesin var olduğunu yadsıyamam, bilmemezlikten gelemem: bu doğrudan doğruya algıladığım tasarımı da yukardaki gibi yalnız bir tümceyle betimleyebilirim. O halde, tekrar ediyorum: doğrudan doğruya algı için aranan, bu algıyı duyumlayarak çıkarım yapılamaması değil, kendisinin bir çıkarıma dayanmaması, yani yalnızca bir duyuyu tasarımı olmasıdır. Bu tasarımı zihnime getirdiklerinden ayrı olarak ele alabilmem, doğrudan doğruya algının kavranması için yetmektedir.

Durumu özetleyecek olursak şunu söylemeliyiz: dış nesnelere betimlediğimiz (ve Berkeley'e göre yanlış temellere dayanan) dilden tasarımları betimleyen bir dile geçmenin olanaklı olduğunu görmüş bulunuyoruz. Tasarımların betimlenmesi için, Berkeley'e göre, «Belli bir ses işitiyorum», «Belli bir koku kokluyorum», «Belli bazı renkleri görüyorum» v.b. tipindeki, doğrudan doğruya algıladığım nesnelere anlatan önermeler yetmektedir. Bütün bu önermelerde algılama biçimini söyleyerek, tasarımlarımı belirlemiş oluyorum. Burada önemli bir nokta şu: yukardaki önermeler yalnızca tasarımların « n a s ı l » mı betimlemekle kalmıyor, ama aynı zamanda varlıksal bir öneriyle çıkıyor karşımıza. «Renkler ve ışık vardır» yani «ben onları algılıyorum». Belli tasarımları algıladığımı anlatan yukardaki önermeler aynı za-

manda, o tasarımların var olduğunu söylemektedir. Çünkü tasarımların esse'si percipi'dir.

Tüm varlığın algılanma olduğu savına varmamız için bu düşünce basamaklarına bir yenisi ve en son basamağın eklenmesi gerekiyor: eğer fiziksel nesnelere tasarımlar aynı ise, işte ancak o zaman varlığın algılanma olduğunu söyleyebilirim. Yoksa, fiziksel nesnelere tasarımlar değilse, varlığı algılanma olmayan, başka nesnelere var demektir. Ama o zaman da artık varlık algılanmadır, diyemem.

O halde Berkeley'in temel savının «esse est percipi» savının mantıksal basamakları şöyle bir çıkarım düzenini izlemektedir:

Tasarımlar algılanarak varolur. (a)

Fiziksel nesnelere tasarımlardır. (b)

O halde, fiziksel nesnelere varlığı algılanmadır. (c)

Şimdiye kadar, (a) üzerinde yeterince durduğumu sanıyorum. Şimdi bu mantık düzeninin kuruluşunu aydınlatmak üzere (b) yi inceleyelim.

3. GERÇEK NESNELERİN VARLIĞI

Berkeley'e göre tasarımlar, gerçek nesnelere dir. Kendisi bunu şöyle anlatıyor:

«Duyuların üzerine basılan tasarımlar gerçek nesnelere dir, ya da gerçektendir; bunu yadsıyamıyoruz; ama onları algılayan zihinler olmaksızın varolabileceklerini ya da zihinsiz varolan ilk örneklerin (archetypes) kopyaları olduklarını yadsıyamıyoruz»⁽¹⁰⁾. «Burada söylenenin nesnelere gerçeğinden azıcık olsun indirme yaptığımızı düşünmek bir yanlışlıktır»⁽¹¹⁾.

Berkeley'den aldığımız bu parçalarda gerçeklik (reality) sözcüğünün anlamını iyi saptamak gerekir: Berkeley, fiziksel nesnelere hangi anlamda gerçektir, duyu tasarımları da o anlamda gerçektir demektir. Burada tasarımlara maledilmek istenen fiziksel gerçektir: yoksa, pekalâ duyularımın, düşüncelerimin gerçeğinden de söz edebilirim, ama o zaman gerçeklik sözcüğü başka bir anlamda kullanılmış olur: örneğin başağrımın gerçeğliği, onu duymam'dan ibarettir. Ama hergünkü anlamda, örneğin şu üzerinde yazdığım masanın gerçeğliği deyince bundan

(10) «Principles», parag. 90.

(11) a.g.e. parag. 91.

anlaşılan, bu nesnenin ben algılamasam da kendinde var olması: gerçekliğinin kendisinden ileri gelmesidir.

Yukardaki alıntıda ilk dikkati çeken ilginç nokta şudur: Berkeley duyu tasarımlarının gerçekliği söz konusu olunca, artık onların gerçekliğinden, başka tasarımların (duyguların, zihinsel imgelerin) gerçekliğinden sözedilebileceği gibi söz etmiyor. Yani duyu tasarımlarının gerçekliğini algılamamaları bulmuyor. Temeldeki tutumundan böylece saparak, duyu tasarımlarının gerçekliğini fiziksel nesnelere için kullanıldığında «gerçek» sözcüğünden ne anlaşılacak gerekirse o biçimde anlamak istiyor. Dikkat edilirse Berkeley, gerçeklik konusunda maddecilikten aldığı terimlerle konuşmaya başlamakta, bu türlü konuşmaya da «varlık algılamadır» savının hiç engel olmadığını kendisi söylemektedir.

Şimdi bu biçim konuşmayla, temel savın nasıl bağdaştırılmış olduğunu görelim. Berkeley aşağıdaki bakımdan fiziksel nesnelere gerçekliğinden sözedilebileceğini, tasarımların bu bakımdan da isteneni karşılayacağını önermektedir:

I) İlk, tasarımların kaynakları bakımından dışsal (external) olduğu ileri sürülmektedir: «... duyu ile algılanan nesnelere, çışkıları bakımından dışsal olduğu söylenebilir: şöyle ki içerden zihin kendisi tarafından meydana getirilmezler, ama onları algılayan zihinden ayrı bir zihin tarafından duyulara basılırlar»⁽¹²⁾.

Demek ki duyu tasarımlarının nedeni dışarıdadır, ancak bu neden, duruk ve düşünmeyen madde değil, Tanrının istemi ve yaratıcılığıdır. Tasarımları algılamam, onları tıpkı zihnimdeki imgeler gibi içerden uyarı anlamında değildir. O halde hem tasarımların varlığının algılanma olduğu, hem de onların nedeninin dışarıda olduğu önerisinde hiçbir tutarsızlık yoktur.

Bu noktada Berkeley şüphesiz haklıdır. Maddeciler de duyularının nedenlerinin dışarda olduğunu kabul ederler ama maddecilerin kabul etmedikleri nokta, duyularının bu dış nedeninin ruhsal bir töz olduğudur.

II) Berkeley şöyle devam ediyor: «Tıpkı bunun gibi duyular nesnelere, «zihinsiz» var oldukları da söylenebilir, ama başka bir anlamda, yani başka bir zihinde var olurlar. Böylece, ben gözlerimi kapadığım zaman, gördüğüm nesnelere yine de varolabilirler; başka bir zihinde var olmaları koşuluyla».

(12) a.g.e. parag. 91.

Berkeley'e göre işte budur durum: varlıkları algılanma olan nesnelere, «ben» onları algılamasam da bir «başka ben» ce algılandıkları için vardır.

III) Tasarımların kaynağının dışarda olduğu ve belli bir anlamda «zihinsiz» de var oldukları kabul edildikten sonra, onları madde kavramına denk kılacak son bir donatımı da unutmamaktadır, Berkeley. Maddeciler, bütün duyulur niteliklere destek ya da dayak olacak bir töze gereksinme duyuyorlardı: bu töz de onların elinden alınmamaktadır. Ancak bu töz özce ruhsaldır ve duyulur niteliklerle arasındaki bağıntı algılamadır. Bu töz Tanrının zihnidir ve tek tek «ben'ler'in algıladığı tasarımlar, enson basamakta Tanrının zihnindedir: yani Tanrıca sürekli olarak yaratılmaktadırlar⁽¹³⁾.

Görüldüğü gibi Berkeley'e göre, gerçekliğin ruhsal olduğu yadsınmamak koşuluyla, tasarımlara yalnız fiziksel nesnelere ait gibi gözükene nitelikler verilebilir: tasarımlar, çıkışları bakımından dışsaldır, zihinsiz vardır, kendilerinden değil, bir töze dayanarak varolurlar, ama yine de varlıkları algılanmalarıdır.

Eğer, Berkeley, tasarımların ben algılamasam başka zihinlerce, onlar da algılamazsa yine de Tanrının zihninde var olduğunu önermeseydi, durum ne olurdu? Bu sorunun yanıtını tahmin etmek kolaydır: Bir kez hiç şüphesiz varlığın algılanma olduğu savı, başka zihinlerin varlığıyla ne daha çok doğru olmakta ne de onların yokluğuyla doğruluğundan eksilmektedir. Ancak, tasarımlar ben onları algılamazsam yok olacaklar, algıladığım zaman da yeniden yaratılacaklardı bu durumda. Nesnelere algılandıkları zaman yaratıldıkları bir kez kabul edildi miydi, bu yaratmanın sürekli olması da gerekecekti: nesne algılanmanın her anında yeniden yaratılacaktı. Oysa ortak duyu için fiziksel nesnelere varolması herhalde değişmelere az ya da çok direnç göstermeleri demektir. Karşısında durur gördüğü bir nesnenin göz açıp kapayıncaya kadar bir zaman içinde yok olup yeniden yaratıldığını, bu olayın da durmamacasına tekrarlandığını düşünmek, ortakduyuya aykırılığın ta kendisi gözükür. Bir nesneye vardır demek için o nesnenin hiç değilse bir süre aynı kalarak varolması istenir. Bir nesne her an yeniden varoluyorsa aynı zamanda durmamacasına yok oluyor, demektir: o zaman bu nesnenin nasıl var olduğu söylenebilir?⁽¹⁴⁾.

İşte, duyulur nesnelere tek bir öznece algılanmadıkları zaman yok ol-

(13) a.g.e. parag. 91.

(14) a.g.e. parag. 45, 48.

duklarını kabul etmek aykırılığına düşmemek için, Berkeley, biz algılamasak da başka zihinlerce algılanmadıklarını ileri sürüyor. «Zihin» derken bununla tek insanın zihnini değil, bütün zihinleri, bu arada Tanrı'nın zihnini de birlikte düşündüğünü, «varlık algılanmadır» savının bu sınırdan içinde kavranması gerektiğini bir kez daha hatırlatıyor.

Berkeley, kendisi düşünmeyen töz anlamında maddeyi reddederken, başka bir anlamda, tasarımların bir aradalığı anlamında maddeyi hem kabul etmekte (**Hylas ile Philonous arasında Üç Konuşma'nın** sonlarına doğru Hylas şöyle diyor : «...eğer maddeden varlığı algılanmasında olan bir duyulur nesne anlaşılıyorsa, m a d d e vardır»), hem de görüldüğü gibi bu tasarımlar biraradalığına, alışlageldiğimiz anlamdaki maddesel nesneye ait durumları (dışsallık, bir töze dayanarak var olma), tanımaktadır. Bu nokta, Berkeley'in bir kabulüdür.

Tasarımları, gerçeklik açısından maddeye bu denkleştirme denemesinin ne kadar başarılı olduğunu tartışmayı ileriye, Berkeley'in düşüncelerini topluca eleştireceğim bölüme bırakıyorum⁽¹⁵⁾.

Duyu tasarımlarının tıpkı fiziksel nesnelere gibi dışsal olduğunu ve (adı ne olursa olsun) kendilerini taşıyan bir töze dayandıklarını önermedeki amaç nedir? Öyle anlaşılıyor ki Berkeley, «varlık algılanmadır» savından çıkabilecek, ortak duyuya son derece aykırı olan ve hergün çevremizde alışageldiğimiz nesnelere neredeyse tanınmayacak bir duruma sokup gerçekliklerini sarsan bazı sonuçları önlemek istemektedir. Böylece fiziksel nesnelere alışlagelmiş gerçeklikleri korunmuş olmakda, tasarımlar da tıpkı fiziksel nesnelere gibi dışarda ve «ben» onları algılamasam da —başka bir zihincé algılanarak varolmaktadır. Ancak yalnız bu kadar da değil, Berkeley'in bu konudaki görüşü, yine en iyi, maddeciliğe karşı giriştiği savaş çerçevesinde anlaşılabilir. Maddecilerin, duyulur niteliklerin taşıyıcısı olarak düşündükleri o kendisi bilinmeyen m a d d e s e l t ö z , Berkeley için kavranılmaz bir nesnedir; hele bunu bütün gerçekliklerin altında yatan tek gerçek diye düşünmek, saçmalıkların en büyüğüdür. Tıpkı bunun gibi, renk, tad gibi ikinci nitelikler denilen niteliklerin maddede bulunmadığını, ancak algılayan özünde var olduğunu önererek, bunların gerçekliklerini yadsımak da Berkeley'in asla kabul edemeyeceği bir tutumdur. Berkeley, filozofların ve bilginlerin bu önerilerinin ortak duyunun düşünceleriyle asla bağdaşamayacağını ileri sürer: madde'ye felsefece öyle yaklaşılmalıdır ki, bu yaklaşımda ortak duyunun kabul edemeyeceği, şüpheli ve sağlam bilgilerimizi de-

(15) Bak. Böl. VII.

ğ erinden azaltan hiçbir yan bulunmasın. Kendisi algılanmayan maddesel töz, maddede varolmadığı için bu anlamda gerçekliğini yitiren ikinci nitelikler, ortak duyunun gerçek anlayışına sığmayan düşüncelerdir. Berkeley, bütün bu sapkınlıkları düzeltirken şunu göstermek ister : gerçeklik bizim onu algıladığımız gibidir. Varlığı ile görünümü arasında hiçbir ayırım olmayan tasarımlar gerçektir, gerçekliğin ta kendisidir: onların ötesinde kendisi bilinmeyen bir varlığı düşünmek, tasarımlar üzerindeki bu sezgisel ve apaçık bilgimizi yadsımak olur. Tasarımlar, ilk örneklerin kopyeleri, benzerleri de değildir, ama denebilirse tasarımlar kendileri ilk örneklerdir. Böylece, tasarımların fiziksel nesnelere olduğu (yani tasarımların tıpkı fiziksel nesnelere anlamında gerçek olduğu) düşüncesi, tasarımların görünümüyle varlığı arasında hiçbir gedik olmadığı düşüncesiyle tamamlanarak, tek parça ve bütünlüğü olan bir gerçeklik tablosu çizilir. Burada gerçeklik hem negatif olarak, hem de pozitif olarak tanımlanmaktadır: tasarımların, hiçbir saklısı, gizlisi yoktur, yani göründükleri gibidirler, bu negatif tanım, yani tasarımları olmadıkları durumla sınırlayarak yapılan tanım. Beri yandan tasarımlar dışsaldır. Ben onları algılamasam da gerçek bir nesne olarak vardır: yani başka zihinlerce algılanır. Bundan da ortaya şu sonuç çıkar : gerçekliği doğrudan doğruya algılamaktayım, o benim algıladığım gibidir.

Berkeley'in bu gerçeklik anlayışı, Yeni zamanlarda bazı filozofların onu kendi düşüncelerinin öncüsü ve başlatıcısı saymalarına yol açmıştır: **Realistler**. Berkeley'i bir idealist ya da «mentalist» olarak yorumlamak istemeyen A. A. Luce bu konuda en uca giderek, Berkeley'in duyu nesnelere varlığını yadsımadığını, bu konudaki tek önerisinin duyu nesnelere doğrudan doğruya algılandığı ve algılanarak varolduğu olduğunu savunmaktadır⁽¹⁶⁾. Bu bakımdan Luce, Berkeley'i bir idealist olarak değil de **Immaterialist**—maddeyi yadsıyıcı olarak görmektedir. Luce'un Berkeley üzerine yazdığı kitabın başlığı da bu konuda tanıktır : «**Berkeley's Immaterialism**».

Bu konuda, Berkeley'in böylesine yan tutarcasına yorumlanmasının uygun olmadığı düşüncesindeyim. Hiç şüphesiz Berkeley, yukarıda söylendiği anlamda gerçekçidir. Beri yandan Berkeley tasarımları ruhsal tözün öğeleri olarak gören bir idealist de değildir : ama kendisiyle ilgili bu iki saptamadan hiç de Berkeley'in zihinci, (mentalist) ya da idealist olmadığı sonucuna

(16) Bu konuda bak. Richard H. Popkin: «The New Realism of Bishop Berkeley» George Berkeley, «Lectures delivered before the Philosophical Union of the University of California», s. 2 University of California Press, 1957.

varılamaz. Berkeley, tasarımların varlığının algılanma olduğunu kabul eder ve tasarımları zihnin, ya da bilincin öğeleri olarak değilse bile içerik-leri olarak görür. Bu ikisi arasında elbette büyük ayırım vardır; ama bu ayırım bir filozofu idealist olmaktan çıkarmaz. Duyulur nesnelere üzerinde ısrarı, bilgimizi öz kaynağından derleme çabası da Berkeley’i—duyulur nesnenin varlığını algılanma diye kabul ettiği için—idealizmden kurtarmamaktadır. Birçok büyük düşünürde olduğu gibi Berkeleyde de uc ve karşıt düşünceler biraraya gelmiş ve belli bir birleşime varmıştır. Bu birleşimi gözden geçirip ondan düşüncelerimizi yararlandırırken, temel önerilerin bütünlüğünü ve iç kuruluşunu eğip bozmamaya çalışmalıyız. Berkeley’de birbiriyle yakından, uzaktan ilgili birçok tutumlar, realizm, fenomenalizm, mentalizm biraraya gelmektedir: düşünceleri ilerledikçe bu tutumlar yer değiştirir, birbirini tamamlar. Ama değişmeyen bir durum varsa o da «varlık algılanmadır» savının metafizik bir sav olduğu ve tasarımların varlığının algılanma olduğu savından ayırdedilmesi gerektiğidir. Berkeley’in gerçekçiliğine yol açan algı kuramına göre ben tasarımları algılamıyorum, yoksa dış nesnelere değil. Bu yüzden de dış nesnelere yerine varlıkları algılanma olan tasarımlar geçmektedir. Tasarımları algıladığıma göre, burada bir idealizmden, tasarımların gerçek nesnelere sayılması bakımından da bir realizmden söz etmek yerindedir. Bu tutumu en iyi Fraser’ın adlandırdığı gibi adlandırabiliriz sanıyorum: «ideal realizm»⁽¹⁷⁾.

4. BİR ALGI METAFİZİĞİ

Şimdi Berkeley’in temeldeki metafizik savını kavrayışımıza son bir biçim vermeye çalışalım.

Yukarıda bu savın mantıksal yapısını şöyle çözümlenmiştir⁽¹⁸⁾:

Tasarımlar algılanarak varolur(a).

Fiziksel nesnelere tasarımlardır(b).

Fiziksel nesnelere varlığı algılanmadır(c).

Burada (a) nın doğruluğu üzerinde şüphemiz yoktur. Daha önce göstermeğe çalıştım ki «tasarımların varlığı algılanmadır» önermesi intuitiv bir doğruyu dile getirmektedir. Tasarımların varlığı algılanmadır demek, algı edimi, ben onu bilmeden gerçekleştiremez demektir. Belli bir algı edimi için-

(17) «Principles», s. 281, Fraser’in dipnotu: 1.

(18) Bak. s. 112.

de, dikkatin karşısında azçok bir dayanıklılık ve süreklilik gösteren duyu tasarımları algılanarak varolurlar: yani bunların varlığı zihindedir.

(b) ye gelince; yukardaki çıkarım düzeninin gereği varlığın algılanma olduğu savına geçmek için, fiziksel nesnelere tasarımlar olduğunu önermek gereklidir. Berkeley bu öneri adma, önceki alt bölümde gösterildiği gibi şu iki noktayı gerçekleştirmeğe çalışmaktadır :

II) Bir kez, Berkeley tasarımları, fiziksel nesnelere yakıştırmayı deniyor: tasarımların uyarımının dışardan geldiğini, kendilerinin de dışsal (external) olup, bir töze dayanarak var olduklarını ileri sürüyor.

II) İkinci olarak da, doğrudan doğruya algıladığımız nesnelere tasarımlarımız olduğunu, tasarımların algı edimlerinin karşısına çıkan tek gerçeklik olduğunu öneriyor. (Böylece de ortak duyunun gerçekçiliğinden bu bakımdan ayrılmış oluyor, çünkü ortak duyu dış nesnelere algıladığımızı ve dış nesnelere gerçek olduğunu kabul eder.) Burada gerçek nesnelere, tasarımlardır.

Şimdiki amacımız bakımından, önceki altı bölümde açıkladığımız (I) o kadar önemli değil; bu nokta yalnızca fiziksel nesnelere tasarımlar olmadığı itirazına bir karşılık olarak değer kazanmaktadır. Burada asıl ilginç olan, algıladığımız nesnelere tasarımlar olduğunun, tasarımlardan başka bir nesne algılamadığımızın kabul edilmesidir. Çünkü eğer, tasarımlardan başka bir nesne algılamıyorsam, ancak bu koşulla, fiziksel nesnelere, tasarımlardır. (Berkeley, dış nesnelere algıladığımızı söyleyen gerçekçinin adeta karşısına çıkıp onu kendi düşüncelerine bakmaya çağırıyor ve bu bakmanın sonunda, fiziksel dış nesnelere yerinde, tasarımları göreceğini söylüyor.)

Ama bir kez, fiziksel nesnelere tasarımlar olduğu kabul edildi mi, tasarımların varlığı algılanma olduğuna göre, fiziksel nesnelere varlığı da algılanma oluyor, demektir. Böylece sonuca varıyoruz: varlık algılanmadır.

Şimdi birbiriyle içten ilgili iki iddiayı kanıtlamak istiyorum. İddialarım şunlar :

I) Yukardaki önermelerden (c), (b) den fazla hiçbir şey söylememekte, yalnızca (b)yi değişik sözcüklerle tekrarlamaktadır.

II) «Varlık algılanmadır» önermesi bir totolojidir.

İlkin şu iki önermeyi karşılaştıralım : Fiziksel nesnelere tasarımlardır(b). Fiziksel nesnelere varlığı algılanmadır(c). Bu önermelerden (b) belli

bir varlık önerisi ile karşımıza çıkmakta, gerçekten varolan fiziksel nesnelere, aslında tasarımlar olduğunu önermektedir. Bu önerme, tekrar ediyorum, belli bir varlık önerisi getiren, sentetik bir önermedir. Anlamına gelince: «tasarım» demek «varlığı algılanma olan nesne» demektir. O halde (b) yi şöyle de söyleyebiliriz: «Fiziksel nesnelere varlığı algılanma olan nesnelere.» Bu önermenin (c) ile, «Fiziksel nesnelere varlığı algılanmadır» önermesiyle aynı anlamı taşıdığı apaçiktir. (c) yi, «varlık» tan, fiziksel nesnelere varlığını anladığınızı saptayarak şöyle de söyleyebiliriz: «varlık algılanmadır». Bu durumda önermeleri yeniden düzenliyecek olursak:

Tasarımlar algılanarak varolurlar (a).

O halde, Varlık algılanmadır (c).

Gerçekten de Berkeley'e göre durum budur. Berkeley, ne zaman daima (a) ile gösterdiğimiz önermenin doğruluğuna başvurur. Tasarımların «varlık algılanmadır» önermesinin doğruluğu tartışılacak olsa, varlığının algılanma olduğunu intuitiv bir biçimde ama kesinlikle bilmekteyimdir, Berkeley'e göre. Bunu anlamam için de «düşüncelerime» ya da tasarımlarıma bakmam, kendi bilincimi gözden geçirmem yeter. (a) doğru olduğuna göre, (a) nın içerdiği (e) önermesi de kesinlikle doğru olmalıdır.

Acaba buradaki çıkarım yerinde midir? Gerçekten de (a) önermesi (c) önermesini içermekte midir? Üzerinde durulması gereken nokta budur ve (c) önermesinin, yani «varlık algılanmadır» savının doğruluğu, bu çıkarımın doğruluğuna dayanmaktadır.

Önce (a) önermesinin (c) önermesini içerdiğini kabul edelim ve bu içermenin koşullarını araştıralım. Eğer (a) önermesi (c) önermesini içeriyorsa «varlık algılanmadır» önermesinin tek bir anlamı olabilir: tasarımların varlığı algılanmadır. Ama bunu söylemek salt bir totolojidir. «Tasarımları algılıyorum» demek «Algıladığım nesnelere algılıyorum» demektir. Dikkat edilirse burada «Tasarımlar algılanarak varolur» önermesi ile «Tasarımların varlığı algılanmasıdır» önermesi salt betimleyici bir önermedir, yalnızca tasarımların ortaya çıkmasının, gerçekleşmesinin hangi koşula bağlı olduğunu gösterir. Bu yüzden (a) önermesiyle kendi deneyim üzerinde bilgi vermekteyim. Oysa (a) nm içerdiği söylenen (c) önermesinde, hiçbir bilgi verilmemekte, yalnızca algıladığım nesnelere algıladığım söylenmektedir. Burada varlık sözcüğü, bilgimizi hiç de çoğaltmamakta, ama yalnızca çoğaltıyormuş gibi göstermektedir. «Tasarımların varlığı

algılanmadır» demek, «Tasarımları algılıyorum», ya da «Algıladığımı algılıyorum» demektir ki, bunun bir totoloji olduğu meydandadır. O halde (a) önermesi (c) önermesini bir koşulla içerir: (c) nin bir totoloji olması koşuluyla.

Fakat (c)nin bir totoloji olamayacağı biliyoruz. (c)nin anlamı şuydu: fiziksel nesnelerin varlığı algılanmadır. Bu önerme ister doğru olsun, ister olmasın *s e n t e t i k* bir önermedir, yani bilgilerimizi çoğaltmak, yüklemek, konuda olmayan bir nesneyi ona yüklemek önerisiyle ortaya çıkmaktadır. Bu önermenin Berkeley'deki gerçek anlamı budur.

Ama eğer (c) bir totoloji değilse, (a) önermesinin (c) önermesini içermesi olanaksızdır. Gerçekten de tasarımların algılanarak varolmasından hiçbir zaman, fiziksel nesnelerin varlığının algılanma olduğu sonucunu çıkaramam. Tasarımların varlığı algılanma olduğu halde, **fiziksel nesnelere, algılanmaksızın varolabilir.** Öyle sanıyorum ki kuruluşunu gözönüne sermeye çalıştığım bu ikilem, Berkeley'in felsefesini için için kemirmektedir: ya «varlık algılanmadır» önermesi bir totolojidir, ama o zaman hiçbir bilgi verilmiş olmamaktadır, ya da «varlık algılanmadır» önermesi *s e n t e t i k* bir önermedir, o zaman da dayandırılmak istendiği «Tasarımlar algılanarak varolur» önermesince içerilmemektedir ve bu yüzden de böyle bir sav belgelenmiş olmamaktadır.

Bu çözümlerimizden Berkeley'in felsefesiyle ilgili bazı önemli sonuçlar doğmaktadır:

I) Madem ki deneyime bakarak yalnız tasarımların algılanarak var olduğunu söyleyebilirim, ve onlardan başka hiçbir nesnenin algılanarak var olduğunu söyleyemem, **fiziksel nesnelerin varlığının algılanma olduğu** savı deneyi aşan, aslında deneyin ötesine geçtiği halde, deneyin içinde kalmış gibi gözüken metafizik bir savdır.

II) Bu sav, bütün metafizik savlar gibi gerçeklik üzerinde tümleyici bir öneri taşır: bütün varolanların varlığını algılanma olduğu ileri sürülür bu savla. Yalnız benim şu anda gerçekten algıladığım nesnelere değil, başkalarının algıladığı nesnelere de bunlarla birlikte **v a r d ır.** O halde başkalarının algılaması, benim şu anda gerçekten algılamam karşısına bir **olmak** olarak çıkmaktadır. Diyelim ki bilim adamları, yaptıkları araştırmalar sonucunda şimdiye değin hiç bilinmeyen bir **e l e m e n t**'le karşılaşıyorlar. Bu element, o zamana kadar algılanmadığı için yok muydu- Berkeley'e göre, hayır. Çünkü bu element, gerçi şimdiye değin gerçekte algılanmamıştı ama, **a l g ı l a n a m a z** değildi, kaldı ki onu hiçbir «sınırlı in-

san zihni» algılamadığı zaman Tanrı algılıyordu. Görülüyor ki Berkeley'e göre varlık, algılanabilirliklerin tümüdür. Bu algılanabilirliklerin hesabı, ister nesnelere, ister algılayan zihinler bakımından yapılsın, hep aynı sonuca varılacaktır: algılanamıyan bir nesne varolamaz.

III) «Varlık algılamadır» savı a priori bir doğruluğu göstermektedir. Yani, Berkeley'e göre, bu savın doğruluğunu anlamak için çeşitli olayları gözönünde bulundurarak bir sonuca varmam gerekmektedir. Algıladığım anda, Tasarımları algıladığımı bilmekteyim ve yine bilincim bana göstermektedir ki, bir tasarımın algılanmadığını varolduğunu düşünmem büyük bir saçmalık olur. (Yine tekrar ediyorum: bu a priori kesinlik, aslında algılarımla ilgili gözlemimin getirdiği bir kesinliktir. Ancak Berkeley varlığın algılanma olduğunu göstermek için tasarımların varlığının algılanma oluşundaki a priori intuitiv doğruluğa dayanmaktadır.) Berkeley'in bu a priorism'i kendisine yapılmasını olası gördüğü çeşitli itirazlara verdiği karşılıklarda büsbütün ortaya çıkmaktadır: daha sonra örnekleri verileceği gibi, Berkeley kendisine yapacağı hiçbir itirazın bu a priori doğruluğu ortadan kaldırmıyacağını ileri sürmekte ve bu yüzden itirazları önemsememekte; kendi savının yenilmezliğini tekrarladıktan sonra, yalnızca bu savın ışığında, ileri sürülen güçlüğü nasıl yok edileceğini araştırmaktadır. İşte Berkeley'in hemen hemen bütün İlkeler kitabına egemen olan tutumu.

Berkeley'in bu metafizik savını, kendi çevresinde toplanan tüm önerileriyle gözönünde bulundurup üzerinde karara varacağı somaya bırakıyorum. Ancak şimdiden, esse est percipi savına temelden ve mantıkça bir itiraz yapmış bulunuyorum. Bu itiraz gerekliydi ve sırası tam da «varlık algılanmadır» savını incelediğimiz bu bölümde gelmiş bulunuyordu, çünkü bu itiraz savın mantıksal kuruluşundan doğmaktadır. Bu itiraz, savın kendisi gibi a priori bir itirazdır ve Berkeley'in gözönünde bulundurduğu de facto bir takım itirazlardan, ya da ancak sav kabul edildikten sonra doğacak bir takım açıklama güçlüklerinden ayrı bir konum taşımaktadır. Bu itiraz tüketicidir.

Daha en başlangıçta belirttiğim gibi, Berkeley'in bütün felsefesini maddencilğe karşı bir savaş diye görmek; bu çalışmanın ana görüşünü meydana getirmektedir. İlk bölümde, maddenin varolmadığı sonucuna ancak varlığın algılanma olduğunu kabul etmekle varılabileceğini, maddenin yadsınmasının ancak bu savla birlikte değerlendirilebileceğini belirtmiş-

tim. Gerçekten de Berkeley bu savaş tutumuna uygun olarak İ l k e l e r 'in hayli sayfa tutan bir parçasında, m a d d e c i l e r in kendisine karşı yaptıkları itirazları cevaplandırmaktadır. Bu itirazlara karşı, Berkeley öyle anlaşıyor ki kendisini sağlam bir kale içinde gibi duymuştur: çünkü ona göre «v a r l ı k a l g ı l a m a d ır» önermesi a p r i o r i olarak doğrudur. Böyle olmakla birlikte Berkeley bu itirazları tek tek gözönünde bulundurur.

Bölüm VII

1. TASARIMLARIN VARLIĞININ ALGILANMA OLUŞUNDAN TÜM VARLIĞIN ALGILANMA OLDUĞU SONUCU ÇIKARILABİLİR Mİ?

Daha önce «varlık algılanmadır» savının mantıksal kuruluşunu incelediğimde, bu kuruluşu temelce bozuk bulduğumu belirterek, orada şu itirazı yapmıştım: tasarımların esse'sinin (varlığının) algılanma oluşundan tüm varlığın algılanma olduğu çıkarılamaz, bu çıkarım mantıkça sakattır. Orada varılan sonucu soru biçiminde bir başlıkla okuyucunun gözü önüne sürmem, bu konudaki tereddüdümün, ya da orada söylenenleri burada yeniden tekrarlamak isteğimden ileri gelmiyor. Biliyoruz ki bu sonuç sakattır, ama bu sakat sonucu Berkeley de göremez miydi? Berkeley'in bu sakatlığı göremediği de meydandadır. Daha doğrusu, Berkeley'e göre hiçbir sakatlık yoktur bu önermede. Şimdiki araştırma konumuz da, işte «varlık algılanmadır» önermesinin metafizik öncül, ya da öncülleridir. Berkeley'i bu sonuca güden nedenler nelerdir ve nasıl bir dünya anlayışını oluşturmaktadır? Bu soruyu sormakla tasarımların varlığının algılanma oluşundan varlığın algılanma olduğu sonucunu çıkarıp çıkaramıyacağımızı (bizim için cevabı şimdiden «hayır» da olsa) yeniden soru konusu yapıyoruz demektir. Çünkü zayıf bir olasılıkla da olsa, Berkeley, bu kez, dayandığı öncüller bakımından hakli olabilir.

Hatırlanacağı gibi, Berkeley'in düşüncelerini çözümlerken bu düşüncelere şöyle bir tasımın yön verdiğini görmüştük⁽¹⁾:

Tasarımlar algılanarak var olur (a).

Fiziksel nesnelere tasarımlardır (b).

Fiziksel nesnelere varlığı algılanmadır (c).

İlk önce şunu belirtelim ki, Berkeley hiçbir zaman böyle bir tasım dayandığını kendisi söylemiyor. Düşüncelerinin altında böyle bir çıkarım düzeni yatsa bile, Berkeley bu düzene pek dört elle sarılmamakta. Çünkü, her-

(1) Bak. Böl. IV/2.

halde ona göre «varlık algılanmadır» önermesi çıkarımsal olmaktan çok intuitiv olarak doğru olan bir önermedir. Tasarımlardan başka bir nesne algılamadığımı intuitiv bir yoldan bilirim: apaçık sezip kavrarım bunun böyle olduğunu. O halde, sanki Berkeley'in kendisi böyle bir nesne algılamadığımı intuitiv bir yoldan bilirim: apaçık sezip muş, olduğundan başka türlü göstermiş olmuyor muyuz?

Bu soruya çekinmeden «hayır» diyeceğim. Berkeley, yukardaki çıkarımın kendisine değil, bu çıkarıma bakarak, «varlık algılanmadır» önermesinin çıkarımsal bir doğru sanılmasına itiraz edebilir. Beri yandan da sunulan bu çıkarımda Berkeley'in önerisindeki intuitiv doğruluğunu hiç de yadsımış olmuyoruz. Tasarımların algılanarak varolduğunu yine intuitiv bir apaçıklıkla bilmekteyim: Berkeley'in düşüncelerinde hiçbir değişiklik yapılmamıştır. Yalnız bu tasım, fiziksel nesnelere tasarımları birbirinden ayırdettikten sonra, Berkeley'in bunları nasıl bir tuttuğunu göstermesi bakımından önem kazanmaktadır. Berkeley'in paylaşamadığımız düşüncesi de burada iyice ortaya çıkmaktadır. Tasarımların varlığı algılanma olduğu halde, fiziksel nesnelere varlığı algılanma olmayabilir. Çünkü tasarımlar ve fiziksel nesnelere ayrı varlık alanlarının «nesnelere» ve ayrı ayrı tanımlanırlar. İşte Berkeley'in kabul edemeyeceği nokta da budur.

Tasarımlarla fiziksel nesnelere ayırımı üzerinde biraz daha duralım. Berkeley'de tasım (idea) sözcüğünün tanım bakımından çıkardığı güçlüklerle birçok yazar işaret etmiştir. Berkeley'in düşüncelerinin çeşitli biçimlerde yorumlanmasında, önce kendisine mentalist denmişken (böyle diyenlerin başında John Stuart Mill gelir), sonradan **Common-place Book'**ün yeni düzenleyişiyle birlikte realist diye adlandırılmasında⁽²⁾, öyle sanıyorum ki bu tasım sözcüğündeki kaypaklığın, bazan duyularla, bazan imgelerle bir tutulmasının rolü büyük olmuştur. Berkeley'e göre duyular, imgeler, duygular hep tasarımlardır ve bunlar hep zihinde vardır, yani algılanmaları ile varolmaları birdir. Warnock'un da işaret ettiği gibi, zihinde varolma, en iyi bedensel ağırlarda anlaşılabilir: eğer başım ağrıyorsa, başım, ben onun ağrıdığını bilmeden ağrımış olamaz. Baş ağrısının varlığı algılanmadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Warnock nedense zihinsel imgeleri bu sıraya katmayı unutmamıştır⁽³⁾. Oysa imgelerin de varlığı algılanmasıdır: eğer zihnimde belli bir imgeyi kur-

(2) Richard H. Popkin : «The New Realism of Bishop Berkeley»; George Berkeley, University of California Press, s. 1-2.

(3) Bak. Böl. III/2.

muyorsam (yani Berkeley'in deyimiyle) onu algılamıyorsam böyle bir imge zihnimde yoktur. Her çeşit duygularım (üzüntü, sevinç, v.b.) için de aynısı söylenebilir. Bütün güçlük, karşımda duran masanın zihnimde varolduğunun kavranmasında ortaya çıkmaktadır.

Bence bu güçlük iki noktadan ileri gelmektedir: İlkin, Berkeley, duyulur nesnelerin tıpkı imgeler, duygular gibi zihinde varolduğunu söylemekle yetinmekte, bunun böyle olup olmadığını anlamak için herkesin «kendi düşünceleri» ne bakmasını istemekte, buradaki kavrama güçlüğüne ortadan kaldırılmasında hiç yardımcı olmamaktadır. İkinci olarak da Berkeley'in «duyu tasarımları» dediği her duyunun kendine özgü nesnelere salt bir biçimde kavranması, gerçekten de zor bir iştir, hazırlık ve zihin çabası ister. Bunun nedeni de şuradadır: hiçbir duyu tasarımını zihnimde getirdiği düşüncelerden ayrı olarak algılamam: duyu tasarımlarının, duygulardan, imgelerden ayırımı da budur. Her çeşit duygu, ya da duygularım, kendilerinden ibarettir. Ama karşımda gördüğüm masa, renk tasarımları artı başka birşeydir. Bir an için düşünelim: başımdaki ağrıyı doğrudan doğruya algıladığımı söylersem, pek açıkça doğru gelir bana. Baş ağrısını algılayışında yorumlanmış, sonradan eklenmiş hiçbir düşünce yoktur. Soğuk aldığım için başımın ağrıdığını düşünüyorsam soğuk algınlığı, baş ağrısına içkin olarak tek bir nesneymiş gibi verilmez bana. Baş ağrısı soğuk algınlığının bendeki etkisidir, benim baş ağrımıdır o, yani vücudumda yalnız benim duyabileceğim bir duyum. Ama aynı şeyi, «masa» adını verdiğim ve görüm yoluyla algıladığım tasarım için söyleyemem. Uzayda, dışarda varolan bir nesneyi algıladığıma inanmışımdır: doğrudan doğruya algıladıklarımın dolayısıyla bildiklerim, bu algı olayında içiçe karmaşmıştır. İşte bu algı karmaşığından doğrudan doğruya algıladığım duyu tasarımını, bu tasarımın zihnimde getirdiklerinden (örneğin, masanın uzaklığı, sertliği v.b.) ayırarak kavramam için, yalnız «düşüncelere bakmam» yetmez, belli bir zihnin çabası gereklidir. Gördüğüm nesneyi, renk parçaları olarak algılamayı denemeliyim bunun için: görülen uzay, renklerin oluşturduğu bir yüzey gibi gözükcektir bu durumda. İşte Berkeley'e göre görüm yoluyla doğrudan doğruya algıladığım, budur. Ayrıca her duyuyu özgü olarak doğrudan doğruya algıladığım nesnelere, zihnimde vardır, yani bunların varlıkları algılanmalarıdır.

Berkeley'in düşünceleri içinde güçlük çıkaran başlıca nokta da renklerin ve ışığın katılığın, onları algılayan zihinde varolmasıdır. Bu bakımdan renk tasarımlarının, baş ağrısından bir ayırımı yoktur. Berkeley'e göre: her

ikisinin de varlığı algılanmadır. Berkeley’i renklerin zihinde varolduğu sonucuna belli bir gözlem’in vardığı kanısındayım. Bu gözlem de şudur: Renklerle, görme edimi arasında tam bir örtüşme vardır. Nerede renklerin verildiğini söylüyorsam, orada o renkleri algıyıyorum demektir. Renk ve ışık tasarımları verilmeden görme edimi gerçekleşemez. Ancak bu saptama ile algılamak edimi ile ilgili bir doğruyu ortaya koymuş oluyorum: görme diye bir olayın olması için gerekli koşulu göstermekteyim. Bundan, tasarımlar için bir sonuç, renklerin varlığının algılanma olduğu sonucunu çıkarmak yanlış olur. Eğer renk ve ışık tasarımları, görme edimiyle aynı nesne olsaydı (tıpkı başağrısı ile, başağrısını duymamın aynı olması gibi) bu söylenen ancak o zaman doğru olurdu. Bana öyle geliyor ki bir nesnenin varlığının algılanma olduğunu kanıtlamanın tek yolu da budur: yani o nesneyi bize veren edim ile o nesnenin bir ve aynı olduğunu (hergünkü anlamında ortada bir nesne olmadığını) göstermektedir.

Bir an için Berkeley’in haklı olduğunu, renk ve ışığın, bunun gibi katılığın da zihinlerimizdeki tasarımlardan ibaret olduğunu kabul edelim: «Tasarımlar algılanarak varolur» önermesi duygulanımlar ve imgeler için olduğu gibi, duyulur nitelikler için de doğru olsun. Bu durumda bile, renk ve ışık tasarımlarının zihinde varolmasından, renk ve niteliklerinin ve ışığın dışarda zihinsiz varolmayacağı sonucu çıkarılamaz. Tasarımlardan, duyumlardan, duygulanımlardan söz ettiğim zaman, bunların algılayan ben de, ancak algılanmaları koşuluyla varolduğunu biliyorum. Ama bu türlü konuşmamdan ötürü, dış nesnelere benim için bütün anlamlarını yitirmiş olmamaktadır. Evet, tasarımlar da dış nesnelere de birlikte varolabilir. Birini evetlerken, mantıkça ötekini hayırlamam gerekmektedir. Fiziksel nesnelere tasarımlar olduğu Berkeley’in bir kabulüdür. Tasarımların varlığının algılanma olmasından, fiziksel nesnelere varlığının algılanma olduğu sonucu çıkarılamaz. Modern deyimlerle «duyuların»nin zihinde varolup olmadığı tartışması başka, fiziksel nesnelere zihinde varolup olmadığı sorusu başkadır. Denilecek ki, fiziksel nesnelere zihinsel varlıklar olduğunu göstermenin tek yolu, bunları kendilerini kuran duyu verilerine kadar çözümlenerek, duyu verilerinin varlığının algılanma olduğunu göstermek değilse nedir? Evet, herhalde tek yol budur, ama bu yolla da fiziksel nesnelere tasarımlardan ibaret olduğu gerçekte gösterilememektedir. Bence bu yoldan yüründüğünde-Berkeley’in yoludur bu kamtlanması gerekeni önceden kabul etme yanıltısına düşmektedir. Fiziksel nesnelere önceden tasarımlar olduğu kabul edilince, yapılacak tek iş,

tasarımların zihinde varolduğunu göstermek olmaktadır. Ama bütün soru da bu önceki öneridedir: Fiziksel nesnelere tasarımlardan ibaret olduğunu kabul edecek miyiz, etmeyecek miyiz? Böyle bir kabulde sorunlu hiçbir yan yoktur. Tabii bu itirazla renklerin ve ışığın gerçekten zihinsiz var oldukları gösterilmiş olmaz. Ama iyice belirginleşen durum şudur: Berkeley'in kabulü bizi serbest bırakmaktadır. Bu itirazla ne maddenin bilinmeyen bir X olduğunu, ne de zihnimde varolan ve dış nesnede varolan iki çeşit renk, sertlik v.b. bulunduğunu ileri sürmüş olmuyorum. Buradaki itirazım salt mantık açısından yaptığım bir itirazdır: sözcüklerin anlamları gözönüne alındığında, karşılaşılabilecek bir çıkarım güçlüğünü işaret etmekle yetiniyorum. Kaldı ki yukarıda belirttiğim gibi, renk ve ışık izlenimleri, Berkeley'in zihinde var olmaya örnek olarak gösterebileceği duygulanım ve imgelerin taşıdığı özellikleridir.

Peki, Berkeley'e göre niçin fiziksel nesnelere tasarımlardır? Bu sorunun karşılığı Berkeley'in gerçekçi tutumu gözönünde tutularak bulunabilir. Berkeley'e göre algıladığımız nesnelere, gerçek nesnelere. Algıladıklarımın ötesinde başka bir gerçeklik de yoktur. Madde bilinmeyen bir X olmadığı gibi, renk ve ışık çeşidinden duyu tasarımlarının aslında nesnede olmadığı, bunların atomların yapısı ve devinileriyle açıklanabileceği de ileri sürülemez. Berkeley anlamında, yani bir tasarımlar biraradalığı olarak maddesel nesne, benim onu algıladığım gibidir. Algılarıma bakıyorum, tasarımlardan başka bir nesne algılamadığımı görüyorum. O halde fiziksel nesnelere tasarımlardır. Ancak Berkeley'in gerçekçiliği, yalnızca bu kadar yalın ve kolay anlaşılır bir temele dayanmaz. Çünkü, neden tasarımların gerçek olduğu sorulabilir Berkeley'e. Burada gerçekçi tutumu haklı çıkaran başka öncüller olmalıdır: Bu öncül de şüphesiz bütün varolanların temelinde düşünen tözün bulunduğudır. Eğer tek töz, ruh ise, ancak bu koşulla tasarımlar gerçek varlık olmaya hak kazanırlar. Görülüyor ki «varlık algılanmadır» önermesi, en sonunda düşünen tözün varlığıyla perçinlenip sağlama bağlanmak istemektedir. Buraya varıncaya kadar, maddenin olmadığı, varlığın algılanma olduğu lehinde ileri sürülen bütün belgeler, hiçbir zaman maddenin olması olanacağını büsbütün dışarıda bırakmazlar: ama eğer tek töz düşünen töz ise, elbette varlık algılanmadır, kaçış yoktur bundan.

Berkeley'in felsefesini tanıyanlara vardığımız bu sonuç biraz şaşırtıcı gelebilir: çünkü Berkeley yapıtlarında hiçbir zaman, bu kadar önemli bir-şeye, içinde maddesel hiçbir katkı bulunmayan ruhun salt varlığını belgele-

meyi denememiştir. Bütün gücünü «varlık algılanmadır» önermesini kanıtlamaya ayırmıştır. Bu önerme ona apaçık doğru gözüktüğü için, düşünen tözün kavramını da içinde bulundurduğuna inandığı bu önermenin anlamıyla uğraşmıştır hep. Ruh, en iyi etkileriyle, yani kurduğu tasarımlarla kavrayabileceğimizi düşünmüştür. -Ama açıklamalarımız öyle göstermektedir ki «varlık algılanmadır» önermesi «tek töz, düşünen tözdür» öncülüne dayanmaktadır. Berkeley bu öncülü doğru diye kabul ettikten sonra, madde diye bir şeyin olmadığına kanıtlar getirmektedir: eğer bu kanıtlar varlığın gerçekten algılanma olduğunu gösterebilseydi, bu yeni belgelerin gerçekten bir değeri olurdu. Ama durum böyle değildir.

2. NESNELERİN ZİHİNSİZ VAROLMASI BİR ÇELİŞME MİDİR?

Şimdi de Berkeley'ye yönelttiğim yukardaki eleştirinin ışığında, Berkeley'in ana savını, bu sava yüklediği a p r i o r i kesinlik açısmadan bir kez daha ele alıp savın haklı olup olmadığına karara bağlamak istiyorum. Berkeley, hemen hemen bütün yapıtlarında nesnelere zihinsiz varolmasının bir çelişme, saçmalık (Burada «saçmalık» dediğim şeyi belirtmek için de ayrı yerlerde «absurdity», «contradiction», «repugnancy», deyimlerine başvurmuştur) olduğunu tekrarlayıp durmuştur. «Varlık algılanmadır» önermesinin çelişmezlik ilkesinde temelenmesi, bu önermeye, olmuş, ya da olacak herhangi bir deneyle hayırlanamaması ayrıcalığını vermektedir, bu görüşe göre.

Bu saçmalık, ya da çelişme en iyi «Principles of Human Knowledge» kitabının aşağıdaki satırlarında anlatılmaktadır, sanıyorum :

«Fakat, siz diyorsunuz ki, ağaçların bir parkta, kitapların da bir do-lapta, onları kimse algılamaksızın var olduğunu imgelemekten daha kolay birşey yoktur benim için. Cevap veriyorum: böyle bir imge kurabilirsiniz, bir güçlüğü yoktur bunun. Fakat, soruyorum size, zihninizde k i t a p l a r ve a ğ a ç l a r diye adlandırdığımız belli tasarımlar kurmaktan ve bunu yaparken de, bu tasarımları algılayabilecek kimsenin tasarımını kurmayı ih-mal etmekten başka nedir bu yaptığımız? Bu sırada, bu tasarımları siz algı-lıyor, ya da düşünmüyor musunuz? Şu halde bu, varmak istediğimiz amaca hiç de yaramaz: yalnızca, imgeleme, ya da zihninizde tasarımlar kurma gü-cüne sahip olduğunuzu gösterir; ama düşünce nesnelere zihin olmadan var olduğunu düşünebileceğimizi göstermez. Bunu anlamak için, onların dü-şünülmeden, kavranmadan var olduğunu kavramamız gerekir ki, bu açıkça

bir tutmazlıktır (repugnancy). Dış nesnelere varolduğunu kavramak için elimizden geleni yapalım, bütün bu sırada yalnızca kendi tasarımlarımızı düşünüyoruz. Azıcık dikkatle burada söylenenin doğru ve apaçık olduğunu herkes bulabilir, bu da maddesel tözün varlığına karşı başka kanıtlar göstermeyi gereksiz kılar»⁽⁴⁾:

Görülüyor ki, Berkeley'e göre, maddesel tözün varolmadığını göstermek için burada ileri sürülen kanıt, soruyu o kadar kesinlikle çözüme bağlamaktadır ki, artık başka kanıtların bu durumda sözü bile edilmeyecektir. C. J. Sullivan da bu kanıtın önemini şöyle belirtiyor: «İşte Berkeley'in maddeye saldırısının candamarı buradadır; davasını bu saldırıya dayattığına memnundur o, çünkü, özellikle maddeyi duruk ve bu yüzden de insana ve Tanrıya gereksiz gösterdiğine göre, maddeyi bir yana atmak için başka nedenler de vardır ama bu kanıtlama maddenin olanaksızlığını belgeleyerek, dünyayı hangi yandan alınıralsa alınsın gereksiz olan birşeyden kurtarmaktadır»⁽⁵⁾. İleri sürülen kanıt bu güce gerçekten sahip midir? Eğer sahipse bu gücü nereden almaktadır?

Verilen örneği alalım: parkta bir ağaç olduğunu düşünüyorum ve bu ağacın ben algılamasam, başka hiç kimse de algılamasa varolduğunu kabul ediyorum. Berkeley'e göre algılanmadan varolan böyle bir ağacı düşünemebilirim, gerçekte bunda hiçbir zorluk yoktur: daha doğrusu böyle bir ağacı düşünemediğimi sanır, düşündüğüme inanırım. Ama dikkatimi tam da bu düşünme anında zihnimdeki ağaç imgesini benim kurduğumun farkına varırım; o halde, diyor Berkeley, bu ağaç imgesi benim zihnimin dışında var değildir. Ağacın ben onu algılamasam da varolduğunu düşünürken, gerçekte ağaç imgesini algılamaktayım. O halde bu algılama durumunu yadsımadan ağacın dışarıda varolduğunu söyleyemem. Yadsıdığım anda da çelişmeye düşerim, çünkü gerçekte ağaç imgesini kurmaktayım ve imge hiç şüphesiz benim zihnimde vardır.

Bütün bu çözümlerde Berkeley'in unuttuğu, ya da karıştırdığı bir nokta var: Maddeciler, ağaç imgesinin zihnin dışında varolduğunu söylemiyorlar, ama ağaç dediğimiz nesnenin zihin olmadan varolabileceğini ileri sürüyorlar. —Ben kendisini algılamasam da varolan bir ağaç düşünüyorum, o halde ilk söylenecek şudur: böyle bir ağacı düşünmem gerçekten olanaklıdır. Berkeley «böyle bir imgeyi kurabilirsiniz, bir

(4) «Principles», parag. 23.

(5) Celestine, J. Sullivan, Jr.: «Berkeley's Attack on Matter», «George Berkeley, University of California Press, s. 28.

güçlüğü yoktur bunun» derken, buradaki olanağı başka türlü anlamaktadır: ona göre, bu imgeyi kurarken, imgeyi kurma işlemini gerçekleştirdiğimi ve imgeyi kuran bir zihin bulunduğunu düşünmüyorum, salt atlıyorum bunu (I omit it). Atlasam da, geçsem de, kuruyorum, ya da düşünüyorum gerçekten. O halde burada yaptığım bir soyutlamadır, düşünmenin nesnesini, düşünmenin kendisinden ayrı düşünmektir. Oysa ben algılamasam da bir ağacın varolduğunu söylerken, gerçekte soyutlama yapmıyorum, yani algıladığım belli bir ağaç imgesinin aynı anda zihnin dışında varolduğunu söylemiyorum, ne de kurduğum tasarımı gerçekte kurmadığımı söylüyorum. «Ben algılamasam ağaç vardır» önermesinin anlamı bütün bunlardan ayrıdır: bu önermenin anlamı, gerçek ağacın dışarıda, yani benim onu algılamamdan bağımsız varolduğu, yani herşeyden önce gerçek ağacın, zihnimdeki bir imge olmadığıdır.

Bu itiraza Berkeley'in nasıl cevap vereceğini düşünmek güç değil: gerçek, dışardaki ağaç dediğimiz de nedir? Bu ağaç, bir duyular biraradalığı değilse, hiçbirşey'dir: yani bir tasarımıdır. İmgeler de, duyular da tasarımlardır. «Tasarımdan herhangi bir duyulanabilir, ya da imgelelenebilir şeyi anlıyorum (italikler benim)»⁽⁶⁾. Tasarımların varlığı ise algılanmadır: yani hiçbir tasarım ben onu algılamayınca, ben onu algılamazsam varolmaz. O halde imgelerin olsun, duyuların olsun genellikle tasarımların zihnin dışında varolduğunu söylemek yapılamıyacak olan bir soyutlamayı yapmak, yani algılanan şeyi, algılamamın kendisinden ayırmak demektir: olamaz bu, çünkü «kavrama, ya da imgeleme gücüm, gerçek varlık, ya da algının (italikler benim «ötesine genişleyemez»⁽⁷⁾). Kıscası yukardaki saptamaya dönüyoruz: algıladığım şeyi algılamadığımı söyleyemem, gerçeklikteki algımı yadsıyamam.

Burada, bu bölümün başmdan beri okuyucunun zihnini kurcaladığı umulan bir düşüncenin iyice altını çizme sırası gelmiştir: maddenin varlığını kabul etsek de varlığı algılanma olan tasarımların bulunduğunu yadsımayabiliriz. Dış nesnelere varlığının algılanma olmadığını söylemekteyiz. Ya tasarımlardan başka dış nesnelere varsa, ne olacaktır. Denilebilir ki tasarımlarla dış nesnelere karıştıran, biz değiliz, bu karıştırmayı yapan Berkeley'dir. (Bu konuda J. L. Stocks, Berkeley'e yapılacak bu itirazı, «sık sık sonuçlandırıcı olarak alınan alışılmış tipten bir cevap» diye adlandırdıktan sonra, şöyle devam ediyor: «Kavrama ile kavranılan nesnenin ka-

(6) «Common-place» Book, s. 47.

(7) «Principles», parag.

rıştırılması (daha doğrusu birleştirilmesi), okuyucuları ne düşünürse düşünün Berkeley'de bilinçsiz bir iki anlamlılık değildir: bu onun inancının kararlı ve bilinçli bir noktasıydı»⁽⁸⁾. Yine de Stocks bilme edimiyle bilinen nesnenin birgörülmesinin niçin bir karıştırma sayılmayacağını açıklayamaktadır.)

Bu düşünceyi bir örnekle aydınlatalım. Diyelim ki karşımda bir masa görüyorum. (Düş görmediğimi, tümüyle normal bir durumda olduğumu da kabul ediyorum.) Şimdi «Masa görmüyorum» dersem gerçekten de çelişmeye düşmüş olurum. Ama bu çelişme, salt görme ile ilgilidir, çünkü hayırlanan yalnızca odur. Gördüğüm halde görmediğimi söyleyerek çelişmeye düşmekteyim. Ama gördüğüm bir nesnenin ben onu görmesem de varolacağım söylemekle çelişmeye düşmüş olmam. Bu iki noktayı karıştırmamak gerekir. Bu olumsuz önermeyle, masanın varlığını soru konusu yapmıyorum. Ben kendisini görmesem de masa var olabilir. Berkeley ise tam tersi düşünce dedir: ben masayı görmesem de masanın varolabileceğini kabul etmemektedir. Denilecek ki Berkeley, ben masayı algılamasam da başka birisinin algılaması koşuluyla masanın var olduğunu kabul eder. Ama buna karşı diyeceğim ki, burada biz durumu ilkece gözden geçiriyoruz: başka birinin algılaması, ya da algılamaması gibi eylemsel bir durum, nicelememizin dışında kalmaktadır.

Görüldüğü gibi düşülebilecek tek çalışma, algılama edimi ile, burada örnekteki özel durumda görme ile ilgilidir. Bu çelişmeden, görülen nesne üzerine sonuçlar çıkarmak yanlış olur. Daha önce «varlık algılanmadır» önermesinin anlamını inceledik, görme, işitme, duyma, koklama gibi fiiller için de bu önermenin geçerlik taşıdığını belirtmiştim. Gördüğümü biliyorsam, bunun üzerinde yanılmış olamam: görme ediminin gerçekleşmesi için gördüğümü (yani görme edimini gerçekleştirdiğimi) bilmem gerekir. Görme, bilinçli bir etkinliktir. Aynı şey, işitme, koklama, dokunma edimleri için de söylenebilir. Bu bakımdan görme ediminde Berkeley'in düşündüğü biçimde varlık ile algılama çakışır. Diyelim ki kitaplığında bir kitap arıyorum: karışık duran kitap sırtların arasında, ya dikkatsizlikten, ya da kitabın rengini ve biçimini yanlış hatırlamam yüzünden, aradığım kitabı seçemiyorum, göremiyorum. Arkadaşım geliyor ve istediğim kitabı o buluyor. Diyebileceğim şudur: «kitabın durduğu yere baktığım halde, onu göremedim». Şüphesiz göremediğim için,

(8) J. L. Stocks: «What did Berkeley mean by ESSE is PERCIPİ?» Mind, vol. XLV, no. 179, s. 320.

«kitap bir dakika önce orada değildi» demem büyük bir yanlışlık olur. O halde her algıda salt algılama edimi ile ilgili noktalarla, algılanan nesneyle ilgili noktaları birbirinden ayırdetmek gerekir. Algılama (burada, bilinçli olarak görme, işitme, anlamında) benim zihnimde geçer, zihinseldir. Ama bundan dolayı gördüğüm nesnenin de zihnimde varolması gerekmez.

Gerçi bu bağlamda varlığın algılanma olduğunun söylenmesi garip kaçmaktadır ama, söylemek istediğim şu: g ö r m e , bilinçli bir e t k e n - l i k 'tir ve ancak gördüğümü biliyorsam, görmüşümdür.

3. ZİHİNDEKİ BİR TASARIM GERÇEK BİR VARLIK OLABİLİR Mİ?

Hatırlardadır ki Berkeley, duyu tasarımlarının varlıkları algılanma olduğuna göre, algılanmadıkları zaman yok olmaları gerekeceği itirazma karşılık, tasarımların «ben» algılamasam başka zihinlerce, hiç kimse algılamasa Tanrı zihnince algılandığını söyleyerek cevap veriyordu. Başlıca bir amacı vardı bunda Berkeley'in: dünyanın gerçekliğini kurtarmak. Bu durumda belli bir anlamda, tasarımlar «ben» onları algılamasam da varolmakta, böylece fiziksel nesnelere hangi anlamda gerçekse, tasarımlar da o anlamda gerçeklik kazanmaktaydı. Bertrand Russell bu görüşüyle Berkeley'in varlığı algılanma olmak koşuluyla gerçek nesneyi kabul ettiğini ileri sürmektedir.

Bu noktayı Russell şöyle anlatır: «Hergünkü anlamında «madde» ile zihne karşı olan birşeyi söylemek isteriz, bu şeyin uzamda yer kapladığını, kökten olarak hiçbir düşünce ya da bilince yetenekli olmadığını düşünürüz. İşte Berkeley maddeyi başlıca bu anlamında yadsımaktadır. Bu demektir ki, alışılmış biçimde masanın varlığının işareti olarak aldığımız duyu verilerinin, gerçekte bizden bağımsız birşeyin varlığının işaretleri olduğunu hayırlamamaktadır; yadsıdığı nokta bu şeyin zihinsel olmayan (non-mental), yani ne zihin ne de zihnin aldığı tasarımları olmasıdır. Odadan dışarı çıktığımız ya da gözlerimizi kapadığımızda varolmakta devam eden birşeyin bulunması gerektiğini ve masayı görme dediğimiz olayın, görmediğimiz zaman da direnen birşeyin varlığına inanmamız için bize gerçekten hak verdiğini kabul eder. Ancak bu şeyin, gördüğümüz şeyden doğacak büsbütün değişik olamayacağını, bizim görmemizden bağımsız olmakla birlikte, görmekten bağımsız olamayacağını kabul eder. Böylece «gerçek» masanın Tanrının zihninde bir «tasarım» olduğu sonucuna varır»⁽⁹⁾.

(9) B. Russell: «The Problems of Philosophy» s. 13-14.

Russell'ın da işaret ettiği gibi, Berkeley hiç şüphesiz benim onu algılamamdan bağımsız olan gerçek nesnenin varlığını kabul etmektedir. Ancak, Russell, Berkeley'in gerçeklik anlayışını nasıl temellendirdiği, böyle bir temellendirme yapılıp yapılmayacağı üzerinde durmamaktadır. Bizim burada araştırmak istediğimiz de Berkeley'in temellendirmesinin yerinde olup olmadığı, algılanmayan bir nesneyi gerçekten yok olmaktan kurtarıp kurtarmadığıdır.

Eğer duyulur nesnelere «ben» onları algılamadığım zaman başka zihinlerce algılanarak varoluyorsa, yine bir anlamda zihinsiz varoluşları demektir: bunun bir çelişme olduğu söylenemez mi? Bence, söylenemez. Çünkü Berkeley «varlık algılanmadır» önermesinde varlığı bir zihin tarafından algılanmakla tanımlarken, bundan yalnızca benim zihnim tarafından algılanmayı değil, bütün zihinlerce algılanmasını anlamaktadır. O halde, tasarımlar, «ben» onları algılamadığım zaman da yine algılanarak varolmaktadır, bunda da bir çelişme yoktur.

İnsan zihinleri tarafından algılanmadığı zaman ne oluyordu tasarımlara? Berkeley'in buna verdiği cevap bilinmektedir: «benim tarafımdan gerçekte algılanmadıkları, veya benim zihnimde, ya da başka bir yaratılmış bir ruhun zihninde varolmadıkları sürece, (tasarımların) ya hiç varolmamaları, ya da öncesiz sonrasız bir Ruhun (some Eternal Spirit) zihninde varlıklarını sürdürmeleri gerekir»⁽¹⁰⁾. Hiç varolmadıkları söylenemeyeceğine göre, geriye kalan olanak şu: tasarımlar kesintisiz olarak Tanrının zihninde varoluşyorlar, yani Tanrının zihnince algılanıyorlar, ya da yaratılıyorlar. Bence asıl üzerinde durulması gereken, Berkeley'in sözünü ettiği ilk mantıksal olanak, yani tasarımların ne benim zihnimde, ne de başka zihinlerce algılanmadığı zaman büsbütün yok olmaları olanağıdır. Niçin bu değil de öteki olanak gerçekleşmektedir? Berkeley'in bu konudaki gerekçesi yeterince güven verici midir?

İlkin şunu saptamak gerekir: Berkeley'in sözünü ettiği duyu tasarımları, daima benim tasarımlarımdır. Bunlar benim algılarımdır. Berkeley'e göre algılarımdan başka bir nesne algılamamaktayım. Duyuların, ya da tasarımların (Berkeley'de bu sözcüklerin eşanlamlı kullanıldığını söylemiştim), bu öznel, yalnız bende ve algıladığım sürece bulunan bilinç içeriklerinin zihnimin dışında gerçek bir varlığı olduğunu nasıl söyleyebilirim? Bu dışarıda oluşun tasarımların kendisinden geldiği söylenebilir mi? Burada intuitif bir kavrama güçlüğünün olduğu meydandadır. Berkeley, al-

(10) «Principles», parag. 6.

gıları, zihin edimlerini birer nesne haline getirmekte, zihin edimlerini nesnelere karıştırmaktadır. Ama ona göre ortada böyle bir karıştırma yoktur ve dünyanın tasarımlardan ibaret olduğu «kolay bir düşünce bükünümü» (easy reflection) ile kavranabilir: «duyulur dünya, çeşitli duyularımızla algıladığımız dünyadır; duyularla tasarımlardan başka bir nesne algılanmaz; hiçbir tasarım, ya da bir tasarım ilk örneği, zihinden başka hiçbir yerde varolamaz»⁽¹¹⁾. İlk önermenin doğruluğunu teslim edelim: duyulur dünya, gerçekten de duyularımızla algıladığımız ş u d ü n y a d ır . Ama ikinci önerme bir totoloji'den başka birşeyi göstermemektedir: «tasarımları algılıyorum» demek, «algıladığımı algılıyorum» demekten başka bir anlamı yoktur. Berkeley, böyle bir totolojiye başvurarak algıyı, algılanan nesne haline getirmekte, sonra da algılanan nesnelere, Benim algılarımla, tasarımlarımla olduğunu söylemektedir. Ama bununla, temeldeki totolojiden ötürü yeni hiçbir şey söylenmemekte, yeni dünyanın gerçekte tasarımlardan ibaret olduğu gösterilmemekte, yalnızca böyle olduğu gösteriliyormuş gibi davranılmaktadır.

Bu açıklamalara tasarımların yalnız tek bende varolan ve algılanmayınca silinip yok olan geçici durumunu belirtmek üzere giriştim. Kalkış noktamız bu olduğuna göre, şimdi Berkeley'in tasarımlara nasıl geçecek, benim algılamamdan bağımsız bir nitelik vermeye çalıştığını görelim.

Karşında gördüğüm şu masa ben onu algılamadığım zaman, diyelim ki A tarafından algılanmaktadır. Bu durumda gerçi ben onu algılamıyorum ama, bir başkası algılıyor; o halde, ben algılamasam da masa vardır, diyeceğim. Ancak algılayan zihinlerin bu çoğaltılması, ilkece itirazımıza hiç de cevap olma niteliğinde değildir; masa, onu hiç kimse algılamıyorsa yok olacaktır yine de. Çünkü duyular, ya da tasarımlar ister benim, ister A'nın olsun, varlığı algılanma olan nesnelere; algılanmadıkları zaman da yoktur. Ben masayı görmüyorum. A'nın masayı gördüğünü kabul edelim. A'nın zihni benim için bir başka zihin'dir. Ben, onun zihninden geçen tasarımları doğrudan doğruya değil, ancak onun bana bu tasarımları belirtmesiyle bilirim. Daima, benim tasarımlarımla, onun tasarımlarının aynı tasarımlar olmaması (birçok anormal durumlar, renk körlükleri, göz hastalıkları gözönüne alınır) olanağı vardır. Dışarıda, kendinde varlığına inandığım masanın gerçekliğinin, bu kadar dolambaçlı bir yol-

(11) «Three Dialogues Between Hylas and Philonous, s. 425.

dan, bu kadar güçlüklerle kanıtlanması şaşırtıcıdır ve masanın, gerçekliğinden pekçok yitirmesine yolaçmaktadır.

Tam da bu güç durumunda, Tanrı imdadımıza yetişiyor. Deniliyor ki, biz duyulur nesnelere algılasak da algılamasak da Tanrı onları algılamaktadır. Şunu belirtelim ki Tanrının zihni yapıcı ve özce, bütün öbür zihinlerden ayrı değildir: daha güçlü ve eksiksiz olan bir başka zihindir o. Tanrının zihninde de tasarımlar algılanarak varolur. Ancak bu algılama artık bizim sınırlı zihinlerimizin algılamasına benzememektedir: sürekli bir algılama, kesintisiz bir yaratma söz konusudur burada. Platon'un dialoglarında da çözülemez bir güçlüğü rastlandığı zaman, Sokrates, bu güçlüğü yok etmek üzere mythos'a başvurur; ama bunun için herhalde, düşünen kafanın gerçekten çözülemez bir güçle karşılaşmış olması beklenir. Ama güçlüğü kendimiz yaratıyorsak, hele kendi sebeb olduğumuz dolanıklıkları ayıklamak üzere mythoslara başvuruyorsak, bu pek yerinde bir davranış olmasa gerek.

Bu konuda son olarak söylenecek şudur: algılayan zihinlerin çoğaltılması ve onlara gerçekte olmayan yetiler tanınması ilkece varolan güçlüğü, yani tasarımların algılanmadıkları zaman yok olmasını engelleyememektedir. Bizim buradaki itirazımız bu ilkece güçlüğü dile getirmektedir: Bu itiraz eylemsel durumlara başvurarak geçiştirilemez.

4. MADDENİN YADSINMASI ZORUNLU MUDUR?

Daha bu çalışmanın en başında, Berkeley'in tüm felsefesinin maddeye karşı bir savaş olduğunu belirtmiştim. Her ne kadar «savaş» sözcüğü burada Berkeley'in maddenin varolmadığını kanıtlama yolundaki ince çözümlerine yakışmayacak derecede haşın duruyorsa da, yine de bütün bu «diplomata» tutumun arkasındaki asıl amaç madde diye bir nesnenin olmadığını göstermektir ve bu tutumla tüm maddeciliğin varlığı tehlikeye girmektedir. (Tüm maddecilik derken, felsefe ile uğraşmayan kimselerin sağduyusal maddeci inançlarını da gözönünde bulunduruyorum.) Berkeley'in düşüncelerine karşı mantık açısından giriştiğim eleştiriyi izlemiş dikkatli okuyucunun zihninde şöyle bir soru belirmiş olabilir: Berkeley'in madde düşmanlığının nedeni nerededir? Berkeley maddenin varlığını yadsımayı niçin zorunlu bulmuştur? Eğer ileri sürdüğü gerekçeye göre vardığı sonuç, yani varlığın algılanma olduğu sonucu, kabul edilebilir değilse, yanıldığı nokta nedir Berkeley'in? Berkeley'in geri çevirdiği madde kavramının yapısı

nedir? İşte şimdi de birbirini tamamlayan bu soruların cevaplarını araştıracağız.

Buradaki amacımız bakımından ilkin şunu belirtelim ki Berkeley'in tüm yaptıkları varlık üzerine bir araştırma sayılabilir. Varlığın özünün maddesel bir yapıda olmadığını göstermeye çalışırken, varlığın gerçek yapısının ne nitelikte olduğunu araştırmıştır Berkeley. Sonraki çalışmalarının bir taslağını oluşturan ve bu konudaki ilk düşünme çabalarını bir araya getiren **Common-Place Book**'da Berkeley bu noktayı açıkça belirtmektedir: «Varlığın yapısını, anlamını ve önemini bulmada direnmekteyim başlıca»⁽¹²⁾. Bu direnmenin arkasında başka bir amaç, felsefede varlık üzerine her araştırmanın aynı zamanda içerdiği bir amaç yer almaktadır: insan büğisinin yapısı, nitelikleri, durumu üzerinde aydınlanma, Berkeley, varlığın ne olduğunu belirlerken, aynı zamanda «neyi biliyoruz?», «neyi bilebiliriz?» sorularının karşılıklarını saptamış olmaktadır.

Berkeley'i madde diye bir nesnenin varolmadığı sonucuna varıran belli bir gözlem vardır. Her duyu ile doğrudan doğruya algıladığımız nesnelere, görme yoluyla ışık, renk tasarımlarını, dokunma ile sertlik, işitme ile ses, v.b... gözönünde bulundurur Berkeley, bunları salt olarak, yani zihne getirdiklerinden (suggestions) ayrı olarak düşünebileceğimizi söyler. İşte bu doğrudan doğruya algıladığımız nesnelere, bize algılanmadan varolan varlıkları bildirmektedir. Yani tasarımlar, maddesel nesnelere değildir, ayrıca tasarımların varlığından maddenin varlığını çıkarmak da olanaksızdır. Tasarımlar ve tasarımlar arasındaki bağıntılar bilgilerimizin iki büyük kaynağını oluşturur: Tasarımlar algılamaksızın varolan nesnelere zihindeki kopyaları değildir, onlar ancak başka tasarımların işaretleridirler. Görüldüğü gibi, Berkeley, doğrudan doğruya algılanan nesnelere üzerindeki gözleminden, madde diye bir nesnenin varolmadığı sonucuna varmaktadır. Ama bununla da kalmaz: madde diye bir nesnenin varlığını kabul ederek düşünülen yanlığın kaynağını araştırarak, maddeciliğin bir çeşit psikanalizini yapmayı dener.

Bu yanlığı şuradadır, Berkeley'e göre: tasarımları, algılama ediminden soyutlamak, sonra da bu soyutlamanın doğal sonucu olarak, tasarımların biz onları algılamazsak da var olduğunu düşünmek. İşte bu yanlış adım, maddenin varolduğu sanısına yol açmıştır. «Bir tasarımla tasarımların algısının

(12) «Common-place Book», s. 17.

ayırdedilmesi, maddesel tözleri hayal etmede başlıca neden olmuştur»⁽¹³⁾.

Her ne kadar bu açıklama, soyutlama gücü hiç de gelişmemiş kınhselerde madde inancının bulunmasını açıklamamaktaysa da, Berkeley'in düşüncesi budur.

Şimdi Berkeley'in bu konudaki bir bakıma en güçlü, bir bakıma da, aşağıda açıklanacağı gibi, en zayıf kanıtına geliyoruz: «düşünmeyen bir varlığın bir zihin tarafından algılanmaksızın varolduğunu kabul etmek saltık olarak olanaksız ve açık bir çelişmedir» diyor Berkeley⁽¹⁴⁾. Buna benzer anlatımların hemen hemen Berkeley'in bütün yapıtlarında tekrarlandığını görüyoruz. Buna göre madde kavramı kendi kendisiyle çelişiktir. Gerçekten de bu kanıt, Berkeley'in bütün savını derleyip toparlayan bir özet gibi durmakta, hem de maddecilere en ağır bir silâhla saldırılmaktadır: çelişmezlik ilkesi. Gerçekten haklı mıdır Berkeley bu saldırısında?

Yukardaki açıklamaların ışığında Berkeley'in madde kavramında niçin çelişme bulduğunu anlamak kolaylaşmaktadır: doğrudan doğruya algıladığım nesnelere (tasarımlar), gerçekte algıdan ayrı olarak var değildir. Tasarımlar algılanarak varolur. Şimdi tasarımların algılanmasa da varolduğunu söylemek bir çelişmedir, Berkeley'e göre. Daha önceki açıklamalarımla göstermeye çalışmışım ki, «Tasarımlar algılanarak varolur» önermesini evetledikten sonra «Fiziksel nesnelere varlığı algılanma değildir» dersem çelişmeye düşmüş olmam. Çünkü bu önermelerin ilkinde «tasarımlar» den, ikincisinde de «fiziksel nesnelere» den söz etmekteyim. Çelişme olması için aynı yüklem aynı konunun tümü için hem evetlenmesi, hem hayırlanması gerekir. O halde çelişmenin koşulları gerçekleşmemektedir burada.

Peki ama niçin Berkeley burada bir çelişme olmadığı halde çelişme varmış gibi davranmaktadır? Berkeley gibi keskin zekâlı bir düşünür burada bir çelişme olmadığını niçin görememiştir? Bu sorunun karşılığını, Berkeley'in madde anlayışında aramak gerekir. Açıkça durum şudur Berkeley'e göre: madde, tasarımların varlığının hayırlanmasıdır. Madde diye bir nesnenin varlığını kabul etmek için önce bazı tasarımları algılamalı, sonra da bu algıladığım tasarımların ben algılamasam da varolduğunu söyleyebilirim. Oysa intuitiv bir kesinlikle biliyorum ki tasarımlar benim tasarımlarımdır ve ben onları algılamasam, bilmesem onlar var olmayacaktır. İşte, Berkeley'e göre maddenin varolduğunu söylersem, bana

(13) a.g.e. s. 308.

(14) «Three Dialogues Between Hylas and Philonous», s. 462-463.

intuitiv bir kesinlikle verilen bu önermeyi yadsımış, açıkça çelişmeye düşmüş olurum. Maddenin s e s s e'si bu çelişmededir, yani madde, algıladığım nesnelere ancak çelişme yoluyla türetilir, o halde madde yoktur.

Maddenin, Berkeley'e göre, tasarımların varlığının hayırlanmasını gerektirdiğini saptadık. Ama tasarımların algılanmadan varolmasının başka tehlikeli, önemli bir anlamı da vardı. Eğer tasarımlar algılanmadan varsa, ruh da düşünmeden vardır, demektir. Tasarımların varlığının algılanma olduğunu hayırlamakla, tasarımları algılayan zihnin algılamaksızın varolduğunu söylemiş olurum. Bu ise açıkça bir saçmalaktır. «Zihnin düşünmeden varolduğunu söylemek bir çelişmedir, saçmadır, hiçbir şeydir»⁽¹⁵⁾.

Böylece maddesel nitelikler, nasıl tasarımların çeliştiği ise, bu niteliklerin taşıyıcısı ve dayanağı olan düşünmeyen maddesel töz de düşünene tözün çeliştiğidir.

Bunu da tehlikeli, yıkıcı bir sonuç hemen izleyecektir: «Bir kez maddeye evet dersen, Tanrının madde olmadığını kimse kamtlayamaz»⁽¹⁶⁾, diyor Berkeley. Tanrının madde olması, yani Tanrının olmaması, Berkeley için kabul edilemeyecek bir sonuçtur: çünkü Tanrı olmadan Berkeley'e göre dünyadaki düzen açıklanamaz. «Varlık algılanmadır» a priori önermesinin yadsınmasından doğacak sonuçlar da, görüldüğü gibi a priori olarak çıkarılabilmektedir: madde, Tanrının yokluğudur.

Artık Berkeley'in maddeye karşı niçin bu kadar düşmanlık beslediğini anlamış bulunuyoruz. Madde, Berkeley'de, tanımı gereği zihnin, ya da ruhun çeliştiğidir. Madde töz olarak, niteliklerin taşıyıcısı olarak, bilinmeyen X'dir: Berkeley'e göre ise bilinmeyen, algılanmayan bir nesnenin (tabii sezgi yoluyla varlığını bildiğim ruhun dışında) varolması olanaksızdır, çünkü varlık, algılanma, ya da bilinmedir. Maddede bulunan nitelikleri düşünecek olursak, bunların ben algılamasam da varolduğunu kabul etmem yine bilinmeyen, algılanmayan nesnelere varolduğunu önermem olacaktır, çünkü, bunlardan duyu organlarımla karşılaştıkları sürece duyularılsam da, yine ben onları algılamadığım zaman, benim için bilinmeyen, algılanmayan nesnelere varolmaları gerekecektir. İşte Berkeley'in madde kavramını bu türlü anlamasında tarihsel nedenlerin ağır bastığına burada dokunmak gerekir. Prof. H. Heimsoeth, Arthur Collier üzerine yazdığı bir yazıda Berkeley'in yaşadığı çağda bazı düşünürlerin geliştirmekte olan felsefi ve bilimsel maddecilik karşısında nasıl

(15) «Common-place Book», s. 34.

(16) s. g. e., s. 32.

bir bunalıma yakalandıklarını şöyle anlatmaktadır: «Yaşama duyguları ve ilgileri tümüyle Hıristiyanlıkta ve buna bağlı kişicilikte kök salmış (tüm gönüllerini de Augustinus'un yönetimine bırakmış) olan belli bazı felsefecilerde; daha yenilerle birlikte Galilei ve Gassendi'den, Hobbes ve Descartes'tan, Kepler ve sonra da Newton'dan bu yana süre gelen tanınmış «Dünya tablosunun Mekanikleşmesi», bir «Dünya», görüşü bunalımını başlatacak gücü kazandı... Bu kişilerin kalplerine ve kesin inançlarına aracsız açık olan, ama şimdi skolastik sistemin rengini atmasıyla birlikte tüm varlıkların büyük basamaklar dizisinden çözülen... Regnum Dei'nin muntuz intelligibilis'nin karşısına, yenilere göre yalnızca cisimsel olan, yalnızca yerkaplama ve devinim olarak kavranabilen, ilkece hiçbir ereğe yaramayan bir yabancı dünya çıktı. Bu dünya da o mundus intelligibilis için uzayın gerçekte sonsuz olduğu (uzayın kendi bakımından ne başı ne de sonu olabilir), ve her olay dizisinin tunçtan bir yasa zorunluluğuna dayandığı iddiası yüzünden, bütün ruhun varlığını, tüm duyu kavramasını, tüm özgürlüğü tehdit eden bir tehlike olarak gözüktü»⁽¹⁷⁾. Prof. H. Heimsothun, Descartes'cılığın astronomi, fizik ve başka bilimleri ilgilendiren sonuçları bu arada bütün canlı organizmaları salt «mekanik olarak kavrama» isteği bakımından olduğu kadar, bundan daha da çok sonsuz uzayın sonsuz madde olduğu savıyla «dünya tablosunun mekanikleşmesine» yol açtığını belirttikten sonra, bu savın Berkeley üzerinde nasıl bir etki bıraktığını şöyle belirtmektedir: «Berkeley maddeden söz ettiği zaman, onu «ölü» diye diye anar: yalnızca «yaşayan ruhlar» (living spirits) varolabilir: bunlar içlerinde istem kıpırtısı taşıyan bölünmez nesnelere: ona göre»⁽¹⁸⁾. Bu saptamayla birlikte daha iyi anlaşılacağı gibi Berkeley, «ölü» olanla «hayat» taşıyan ,yokolanla varolan arasında seçme yapmak durumunda bulmuştur kendini. Madde, ölü bir çelişmeyi, ruh ya da zihin ise yaratıcı, koyucu istemi temsil etmektedir onun gözündeki.

Madde zorunlu olarak zihin, ya da bilincin çelişmesi midir? Bilincimizle birlikte varolan, ama kendilerini algılamadığımız zaman da varlıklarını sürdüren nesnelere kabul edemez miyiz? Gerçek şu ki karşıdaki masanın ben onu görmediğim zaman da varolduğunu düşünmemde, çelişme kavramını zorla araya sokmadığım sürece, hiçbir çelişme yoktur. Çünkü madde, ruhun, ya da tasarımların yadsınması değildir. Berkeley maddeyi bilinçten türetmek istemiş, bu türetmenin de ancak çelişme ile olabileceğini sap-

(17) H. Heimsoth: «Arthur Colliers Universaler Schlüssel und der Durchbruch des neuzeitlichen Bewusstseinidealismus», Studien zur Philosophiegeschichte, s. 298.

(18) a.g.e. s. 299.

tayarak, «madde» diye bir şeyin olmadığı sonucuna varmıştır. Ama zihin, bir töz değilse, onun yerine bilinçten, ilk plânda maddenin ve maddedeki olayların bilinçliliği anlaşılıyorsa, eğer madde ile ruhun birbirine nasıl etki-
 diğini araştırmaktan vazgeçip, maddesel olayların yasalarını araştırmak ve bu olaylar üzerindeki kendi bilinçliliğimizin betimlemesini yapmakla yetine-
 ceksek, bu tutumda çelişik hiçbir yan yoktur. Şunu da unutmamak gerekir ki olgular birbiriyle çelişik olamaz, olgular üzerinde çelişik önerme-
 ler kuran biziz. Maddede ve maddeyle ilgili olgularda çelişik hiçbir yan yok-
 tur: eğer biz maddeyi çelişik bir biçimde düşündüğümüzden anlayamıyor-
 sak bu anlayışımızı düzeltmemiz gerekir, yoksa bundan dolayı maddenin
 varlığını yokumsamamız değil.

SUMMARY

In this dissertation, the thought of a British philosopher, George Berkeley, is presented in its entirety, together with necessary quotations and detailed explanations. The aim of this work is to understand and appreciate the philosophy of Berkeley and to subject it to a certain criticism.

In the first chapter, this point is made clear: Berkeley's whole philosophy must be seen as a criticism of the materialism of his time. The first step in this attack upon materialism, is the argument that the so-called material thing which we are supposed to perceive in our daily experience and which exists independently of all minds, is not so easy to conceive. In the same chapter, the reader will see that the arguments against materialism are in reality, the steps or premisses of a syllogism which aims to prove the pretended logical conclusion, that is: *esse est percipi*, existence is perceiving. So constructed, not one of these premisses, when taken alone, is sufficient to prove this conclusion, but they are pushed forward to that idealistic end.

Secondly, I considered the two problem contexts which directly prepare us for the argument on existence. I explained how the criticism against materialism is complementary to the doctrine denying abstract ideas. Then I considered the reciprocal connections between ideas and the concept of mind, which are the two fundamental elements of Berkeley's philosophy. Thus the turn came to examine and analyse the thesis «to exist is to perceive.»

The possible objections to this ontological claim has been my next topic. Two separate chapters are devoted to the study of objections which are considered by Berkeley himself (chapters V. and VI.). In the next chapter titled «Is Existence Perceiving?» I tried to underline a certain difficulty which lies at the bottom of Berkeley's philosophy and corrupts it. After that, the relation of the main thesis «*esse est percipi*» to the prob-

lem of knowledge, and God's place in Berkeley's philosophy has been thoroughly studied.

I have used a definite analytical and descriptive method to explain and to criticise Berkeley's thought. I have indicated that Berkeley's great idealistic thesis contains a contradiction or paradox and that its solution inevitably leads us to the opposite of Berkeley's belief, in other words the affirmation of the existence of matter. I again underline my argument: the elimination of all errors peculiar to any kind of idealism, shows us how the existence of matter has been disregarded, how certain techniques have been resorted to in order to deny this existence or how camouflage or confusion has entered into the primary definitions and conceptualisations. Berkeley's case is even simpler: Berkeley, in accepting «matter» and «spirit» as mutually contradictory, has aimed at demonstrating the inevitability of the conclusion he wants to reach. To him «matter» is self-contradictory and «spirit» is the negation of this contradiction. But eliminate this conceptualisation which is not logically necessary, and it will become clear that there is no contradiction in the concept of matter: that matter and ideas which are perceived by spirits or minds, are determined in different orders; that they constitute different areas of existence, without any antagonism.

It is because Berkeley has imagined a logical antagonism between the material thing and the mind, that he has tried to reconcile the concepts of material thing and mental act. But here, no reconciliation is possible without confusion. The consciousness of my mental acts and the existence of these acts are one and the same thing. My acts are in my mind, they are mental, but that does not entail that the things perceived are in my mind also. Mental acts are not things. This objection to Berkeley has been made by Bertrand Russell in **The Problems of Philosophy**, but without any further development. A very special difficulty lies here: is the «esse» of the ideas of sense «percipi»? Berkeley says, yes. It seems that, if we say yes, all material existence will be denied to us. That is the crucial point of the whole question.

Contrary to what Berkeley thought on this subject, in the very act of perception, I become conscious of two different things: what I perceive and how I perceive. The thing which I see is the physical thing, in a certain composition of its qualities of hardness, form and colour, with more or less endurance. It is necessary to have an object before oneself to perceive that object. Object-less perception is an impossibility. When I look and see, I

know what I see and how I see. These are two inseparable poles of the consciousness of seeing. Accordingly, I can use the words which signify colours, in two different ways: these can be used as showing the constituents of things, i.e., the colours of an object and can be used also as adverbs, when I take them as describing how I see. When I look at a certain object, I can direct my attention to my act of seeing from the thing which I see: then, I perceive the colours as a part of my act of seeing, i.e. as ideas, not as the qualities of the thing in itself. But in this case, the colours have no more an existential claim, they simply make my act of seeing, and determine the how-ness of this act. When I concentrate on my actual look, I enter into the world of this actual look, which seems like a surface without any depth, constituted not of the colours themselves, but of the sensations or ideas of colours. It is false to claim that these sensations or ideas are really in the world and are objective in the sense of the things, or objects which exist independent of all minds. I developed this criticism in chapters III/2 and VII/1. I criticised Warnock's opinion on this question in chapters III/2, IV/2, V/4.

My aim has been, from the beginning to the end, to give a critical but truthful account of Berkeley's main thoughts.

